

Toipumisorientoitunut työote asiakastyössä - opas Vantaan kaupungin sosiaalipalveluihin

Paula Ristolainen

2021 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

Toipumisorientoitunut työote asiakastyössä -opas Vantaan kaupungin sosiaalipalveluihin

Paula Ristolainen
Sosionomi
Opinnäytetyö
6/2021

Paula Ristolainen

Toipumisorientoitunut työote asiakastyössä -opas Vantaan kaupungin sosiaalipalveluihin

Vuosi

2021

Sivumäärä

69

Toipumisorientaatio on ottanut jalansijaa jo monessa maassa keskeisenä viitekehyksenä mielenterveyspalveluiden suunnittelussa ja toteuttamisessa. Suomeen toipumisorientaatio rantautui 2010-luvulla, jolloin siitä tuli osa kansallista mielenterveys- ja päihdesuunnitelman ohjelmaa, mutta sen implementointi osaksi käytäntöä on ollut haastavaa. Tämä opinnäytetyö tehtiin yhteistyössä Vantaan kaupungin asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön kanssa. Opinnäytetyön tavoitteena oli kehittää asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön asiakastyötä.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli suunnitella, tuottaa ja arvioida työntekijöille opas toipumisorientaation mukaisesta työotteesta Vantaan kaupungin asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön asiakastyöhön. Opinnäytetyö toteutettiin tutkimuksellisenä kehittämistoimintana, jossa on sovellettu toimintatutkimuksen ja yhteiskehittämisen piirteitä. Opinnäytetyön tutkimuskysymys oli: Miten työntekijä voi edistää asiakkaan henkilökohtaisen toipumisen viittä prosessia? Opinnäytetyössä haastateltiin viittä ammattilaista ja haastattelun aineiston sisällönanalyysi toteutettiin teemoittelun avulla. Oppaan sisältö suunniteltiin ja toteutettiin haastatteluiden, teoriakirjallisuuden ja aikaisempien tutkimuksien pohjalta.

Opinnäytetyön tuloksena tuotettiin laadukas, selkeä, käytännönläheinen ja käyttäjäystävällinen opas. Oppaan arviointi toteutettiin asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön työntekijöille tehdyllä palautelomakkeella. Palautteen mukaan opas on selkeä, visuaalisesti toimiva, käytännönläheinen sekä hyödynnettävissä käytännöntyössä. Oppaan sisältö on sidoksissa opinnäytetyön teoreettiseen viitekehykseen. Opinnäytetyön teoreettinen viitekehys koostuu toipumisorientaation viitekehyksestä, toipumisorientaation käsitteestä mielenterveys- ja päihdetyössä sekä asumissosiaalisen työn, asunnottomuuden ja osallisuuden käsitteistä. Tulevaisuudessa opasta voisi jatkokehittää asiakkaiden kanssa keräämällä heidän näkemyksiään oppaasta ja niiden pohjalta kehittää opasta sekä työskentelyotetta eteenpäin.

Asiasanat: toipumisorientaatio, toipumisorientoitunut työote, asumissosiaalinen työ, päihde- ja mielenterveysongelmat

Paula Ristolainen

Recovery-oriented practise in client work -guide for social services in the city of Vantaa

Year

2021

Pages

69

Recovery-oriented practice has gained foothold as an essential framework for planning and execution of mental health services in many countries around the world. Recovery-oriented practise arrived in Finland in 2010's as it became a part of national mental health and substance abuse strategies but it's implementation to practise has been difficult. This thesis was executed in co-operation with social work for housing and social rehabilitation department in the city of Vantaa. The goal of this thesis was to refine the client work in the department of social work for housing and social rehabilitation.

The purpose of this thesis was to plan, execute and evaluate a guide for recovery-oriented practice in client work to employees of social work for housing and social rehabilitation department in the city of Vantaa. This thesis was carried out as an investigative development work in which features of action research and co-developmnet were applied. The study question of this thesis was: How can an employee advance five processes of individual's recovery? In this thesis five professionals were interviewed and the content analysis of the interview materials was carried out with thematic analysis. The content of the guide was planned and ececuted based on the interviews, theoretical literature and previous research.

As a result of this thesis a guide that is of high quality, easy to understand, practical and user-friendly was conducted. The evaluation of the guide was carried out with an evaluation form for the employees in the department of social work for housing and social rehabilitation. According to the feedback the guide was easy to understand, visually pleasant, practical and is easy to utilise in practise. The content of this guide is connected to the theoretical framefork of the thesis which consists of a framework for recovery, a concept of recovery as a part of mental health and substance abuse work and concepts of psychosocially oriented social housing work, homelessness and involvement. In the future the guide and the practise could be further developed by introducing the guide to the clients and collecting their feedback on it.

Keywords: recovery, recovery-oriented practice, psychosocially oriented social housing work, substance abuse and mental health problems

Sisällys

1	Johdanto.....	6
2	Opinnäytetyön tausta	7
3	Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite	10
4	Toipumisorientaatio.....	11
4.1	Toipumisorientaation historia	11
4.2	Kolme toipumisen näkökulmaa	12
4.3	Henkilökohtaisen toipumisen viisi prosessia.....	12
5	Toipumisorientaatio päihde- ja mielenterveystyössä	14
5.1	Toipumisorientoitunut palvelujärjestelmä	14
5.2	Toipumisorientoitunut työote	16
6	Osallisuus	18
7	Asunnottomuus	20
7.1	Asumissosiaalinen työ.....	22
7.2	Asunto ensin -periaate	23
8	Opinnäytetyön toteutus	24
8.1	Oppaan kehittämisprosessin kuvaus	26
8.2	Oppaan kehittämistoiminnan menetelmälliset ratkaisut	29
8.2.1	Aineiston keruu	29
8.2.2	Haastatteluaineiston analyysi.....	32
8.3	Oppaan arviointi.....	35
8.4	Palautelomakkeen tulokset	36
9	Pohdinta	37
9.1	Tulosten tarkastelu	38
9.2	Eettisyys	42
9.3	Luotettavuus	44
9.4	Jatkotutkimusideat	46
	Lähteet.....	47
	Kuviot	51
	Liitteet	52

1 Johdanto

Toipumisorientaatio on yleistynyt jo monessa maassa keskeisenä viitekehyksenä mielenterveyspalveluiden suunnittelussa ja toteuttamisessa. Toipumisorientaation juuret ylettyvät vuosikymmenien taakse 1970-luvulla alkujaan saaneeseen recovery-ajatteluun. Yhdysvalloissa silloin tapahtuneen kansanliikehännän seurauksena ajattelu mielenterveyspalveluista ja niiden asiakkaista uudistui. (Nordling 2018, 1476; Raivio & Raivio 2020 23-24) Suomeen toipumisorientaatio rantautui vasta kunnolla 2010-luvulla, jolloin siitä tuli osa kansallista mielenterveys- ja päihdesuunnitelman ohjelmaa (Raivio & Raivio 2020 25-26). Toipumisorientaatio on siitä lähtien yleistynyt Suomen mielenterveys- ja päihdepalveluissa ja vuonna 2019 toipumisorientaation viitekehys tuli myös osaksi työskentelyä Vantaan kaupungin silloisissa asumispalveluissa. Toipumisorientaation implementointi osaksi käytännöntyötä on osoittautunut kuitenkin haastavaksi niin kansallisella tasolla (Nordling 2018, 1480) kuin Vantaan kaupungin sosiaalipalveluissa.

Toipumisorientaation viitekehyksen mukaisen työskentelyn käyttöönotolla haluttiin edistää Vantaan kaupungin asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön asiakkaiden kuntoutumista ja osallisuutta. Yksikön asiakkaat ovat usein pitkäaikaisasunnottomia, joilla on taustalla psyykkisiä sairauksia ja päihderiippuvuutta, joten toipumisorientaatio nähtiin tätä asiakasryhmää hyödyttävänä työskentelymuotona. Toipumisorientaation käyttöönotto toteutettiin yksikössä työntekijöiden toipumisorientaatiokoulutuksilla, mutta koulutuksia ei kuitenkaan koettu yksinään riittäväksi uuden työotteen omaksumiseksi käytännön tasolle asti. Tästä tarpeesta lähti idea oppaasta, joka toimisi työntekijöiden työkaluna toipumisorientoituneen työotteen käyttöön käytännön asiakastyössä.

Tässä opinnäytetyössä suunniteltiin, tuotettiin ja arvioitiin työntekijöille opas toipumisorientaation mukaisesta työotteesta Vantaan kaupungin asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön asiakastyöhön. Opinnäytetyö toteutettiin tutkimuksellisenä kehittämistoimintana, jonka konkreettisen tuotoksena syntyi laadukas, selkeä, käytännönläheinen ja käytäjäystävällinen opas toipumisorientoituneeseen työotteeseen asiakastyössä. Opas sisältää tietoa toipumisorientaation teoriasta, konkreettisia ohjeita ja ideoita toipumisorientoituneen työotteen käyttöön sekä itsereflektointityökaluja. Opas on julkaistu Theseuksen sähköisessä tietokannassa sekä Vantaan kaupungin internetsivuilla ja se soveltuu myös yleisesti sosiaalialan ammattilaisten ja opiskelijoiden käyttöön.

Opinnäytetyön viitekehys perustuu käsitteisiin toipumisorientaatio, asumissosiaalinen työ, asunnottomuus, päihde- ja mielenterveysongelmat, osallisuus

2 Opinnäytetyön tausta

Opinnäytetyö on ideoitu alusta alkaen yhteistyössä Vantaan kaupungin asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön kanssa, josta tarve toipumisorientaatio-oppaalle on nousut suoraan käytännön työstä. Toipumisorientaation viitekehyksen mukainen työskentelyote on otettu tässä yksikössä käyttöön vuonna 2019 ja sen käyttöönotolla on haluttu edistää asiakkaiden osallisuutta ja kuntoutumista. Yksikön koko henkilöstö on kertaalleen käynyt toipumisorientaatiokoulutuksen, mutta työskentelyotetta on ollut vaikea juurruttaa henkilöstöön pelkästään kouluttamisella. Yksikön työntekijöiden tiimipalavereissa nousi idea toipumisorientaatio-oppaasta, joka tukisi toipumisorientaation viitekehyksen mukaisen työskentelyotteen toteuttamisesta asiakastyössä.

Opinnäytetyö on suunniteltu ja toteutettu yhteistyössä Vantaan kaupungin asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön kanssa. Yksikkö tarjoaa Sosiaalihuoltolain (2014/1301) mukaista sosiaalityön, sosiaaliohjauksen ja sosiaalisen kuntoutuksen palveluita. Sosiaalityön tarkoituksena on rakentaa sosiaalisen tuen ja palveluiden kokonaisuus asiakkaan ja hänen läheisverkostonsa tarpeiden mukaisesti ja yhteensovittaa ne muiden toimijoiden kanssa sekä seurata niiden toteutumista ja vaikuttavuutta (Sosiaalihuoltolaki 2014/1301 § 15). Sosiaalityön tavoitteena on sosiaalihuoltolain (2014/1301 § 15) mukaan ”lieventää elämäntilanteen vaikeuksia, vahvistaa yksilöiden ja perheiden omia toimintaedellytyksiä ja osallisuutta sekä edistää yhteisöjen sosiaalista eheyttä”.

Sosiaalihuoltolain (2014/1301 § 16) mukaan sosiaaliohjaus sisältää asiakkaiden neuvontaa, ohjausta ja tukea palveluiden käyttöön sekä yhteistyötä erilaisten palveluiden yhteensovittamisessa. Sosiaaliohjauksen tavoitteena on myös asiakkaiden elämänhallinnan ja toimintakyvyn vahvistaminen ja tätä kautta hyvinvoinnin ja osallisuuden edistäminen (Sosiaalihuoltolaki 2014/1301 § 16). Sosiaalihuoltolaissa (2014/1301 § 17) säädetään taas sosiaalisen kuntoutuksen tarkoittavan ”sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen keinoin annettavaa tehostettua tukea sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamiseksi, syrjäytymisen torjumiseksi ja osallisuuden edistämiseksi”.

Vantaan kaupungin asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikkö tarjoaa näitä laakisääteisiä palveluita. Palvelut jakautuvat yksikössä eri tiimeihin ja yksikkö koostuu kahdesta osasta; asumisen sosiaalityön palveluista sekä sosiaaliohjauksen ja sosiaalisen kuntoutuksen palveluista. Asumisen sosiaalityöhön kuuluvat asunnottomien sosiaalityön, asunnottomaksi vapautuvien vankien sosiaalityön sekä mielenterveyskuntoutujien asumisen tuen tiimit. Sosiaalisen kuntoutuksen koostuu taas ennaltaehkäisevän asumisen sosiaaliohjauksen ja asumisen sosiaaliohjauksen tiimeistä sekä sosiaalisen kuntoutuksen Steppi-tiimistä. (Tuomisto 2021b).

Asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön käytettävissä ovat sekä kaupungin omat että ostopalveluiden asumispalvelut (Tuomisto 2021b). Sosiaalihuoltolain (2014/1301 §

21) mukaan ”asumispalveluja järjestetään henkilöille, jotka erityisestä syystä tarvitsevat apua tai tukea asumisessa tai asumisensa järjestämisessä”. Sosiaalihuoltolain (2014/1301 § 21) mukaiset asumispalvelut ovat jaettu tuettuun asumiseen sekä palveluasumiseen ja tehostettuun palveluasumiseen, jotka eroavat toisistaan tukitasoltaan. Sosiaalihuoltolain (2014/1301 § 21) mukaan lisäksi tilapäistä asumista tulee järjestää henkilöille, jotka ovat kii-reellisesti lyhytaikaisen avun tarpeessa.

Vantaan kaupunki tarjoaa näitä edellä mainittuja Sosiaalihuoltolain (2014/1301) mukaisia asu-mispalveluita sekä lisäksi Asunto ensin - periaatteen mukaista asumista. Vantaan kaupungin omat asumispalvelut koostuvat tuetusta asumisesta sekä asunnottomien ja mielenterveyskun-toutujien asumisyksiköistä. Tuettua asumista järjestetään sosiaaliohjauksen tuella myös asi-akkaiden omaan kotiin sekä kaupungin hajasijoitettuihin tilapäisasuntoihin ja Osmankäämin-tien tukiasuntoihin. Tätä tuettua asumista järjestetään ennaltaehkäisevän asumisen sosiaa-liohjauksesta sekä asumisen sosiaaliohjauksesta. (Tuomisto 2021b; Vantaan kaupunki 2021).

Vantaan kaupungin asumisyksiköt ovat osa asumispalveluiden yksikköä aikuisten ja perheiden sosiaalipalveluissa. Asunnottomien asumisyksiköihin kuuluvat Pähkinärinteen asumispalvelu-yksikkö, Näätäkujan tuetun asumisen yksikkö sekä Koisorannan palvelukeskus, joka sisältää asumispäivystyspalvelun ja lisäksi Oraskodin, Tähkätalon, Koisokotien ja Arvi-asuntojen tue-tun asumisen palvelut. Mielenterveyskuntoutujien asumisyksiköt koostuvat kahdesta Pyy- ja Viidakkokujan tuetun asumisen yksiköistä. Kaupungin omien asumispalveluiden ohella on käy-tettävissä ostopalveluiden tuottamat lakisääteiset asumispalvelut tuetusta asumisesta sekä palveluasumisesta ja tehostetusta palveluasumisesta. Näiden lisäksi ostopalveluiden kautta on tarjolla asunto ensin - periaatteen mukaista tuettua asumista ja kriisimajoitusta. (Tuomisto 2021b; Vantaan kaupunki 2021).

Suurin osa asumisen sosiaalityön asiakkaista ovat joko kaupungin omien tai ostopalveluiden asumispalveluiden tarpeessa (Tuomisto 2021a) eli heillä on Sosiaalihuoltolain (2014/1301 § 21) mukainen erityinen syy tukeen asumisen tai asunnon järjestämisessä. Asunnottomien sosiaali-työn on pitkäaikaisasunnottomia varten, joilla on mittavia asunnon saannin esteitä ja selkeä tuen tarve. Asiakkuuteen pääsemiseksi vaaditaan, että asiakkaan asunnottomuuden poista-miseksi on kokeiltu jo muita tukipalveluja ja asiakas on valmis sitoutumaan tukeen ja tavoit-teelliseen työskentelyyn. Asunnottomien sosiaalityön tavoitteena on asiakkaan asunnon saan-nin esteiden selvittäminen, lievennyttäminen ja poistaminen sekä asunnonhaun ja itsenäisen selviytymisen tukeminen. (Vantaan kaupunki 2021).

Mielenterveyskuntoutujien asumisen tuen palvelut ovat tarkoitettu vahvaa tukea tarvitseville mielenterveyskuntoutujille. Asiakkuus ei kuitenkaan vaadi välttämättä asunnottomuutta. Mie-lenterveyskuntoutujien asumisen tuen palvelut koostuvat sosiaalityöstä, sosiaaliohjauksesta ja Sosiaalihuoltolain (2014/1301) mukaisista asumispalveluista. Työskentelyn tavoitteena on

asiakkaiden kuntoutuminen mahdollisimman itsenäiseen elämään ja asumiseen. Asumisen sosiaalityön asiakkuudet ovat usein pitkäaikaisia, mutta kuitenkin määräaikaisia ja tavoitteena on aina mahdollisimman itsenäinen asuminen. (Tuomisto 2021b).

Sosiaalihuoltolain (2014/1301 § 17) mukaan sosiaalisen kuntoutuksen palvelussa asiakkaalla on tarve ”tehostetulle tuelle sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamiseksi, syrjäytymisen torjumiseksi ja osallisuuden edistämiseksi”. Asumisen sosiaalityön asiakkailla on taustalla pitkäaikaisasunnottomuutta ja vaikeita psyykkisiä sairauksia. Kuten luvussa 7 tullaan tarkemmin toteamaan, liittyy asunnottomuuteen useita ilmiöitä ja haasteita. Asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön asiakkaat ovat näin ollen yleensä vahvan tuen tarpeessa elämänhallintaan sekä asiakkaiden ongelmat ovat haastavia ja monipuolisia.

Opinnäytetyön opas on suunniteltu ja tuotettu asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön asiakastyötä tekeville työntekijöille. Yksikön asiakastyötä tekevät sosiaalityöntekijät ja sosiaaliohjaajat. Opas on suunniteltu yksikön asiakastyön luonne mukaan huomioiden. Yksikön sosiaalityön, sosiaaliohjauksen ja sosiaalisen kuntoutuksen palvelut toteutetaan avopalveluina eli asiakkaita tavataan ajanvarauksella ja siten työ eroaa esimerkiksi asumisyksiköissä tehtävästä työstä, jossa työntekijät ovat asiakkaan kanssa tekemisissä tämän arjessa mahdollisesti päivittäin. Yksikön asiakastyö on aina suunnitelmallista ja tavoitteellista.

Kiinnostukseni tätä opinnäytetyötä kohtaan nousi työstäni asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön sosiaaliohjaajana. Toipumisorientaatio oli työssä näkyvästi läsnä muun muassa palaverien ja kokouksien keskusteluissa. Työntekijöiden puheissa kuitenkin toistui se, että aihe koettiin mielenkiintoiseksi, mutta koulutuksista opittua teoriaa oli hankala tuoda osaksi käytäntöä. Yksikön tiimipalavereiden keskusteluista oli lähtenyt toive lisätyökaluista, jotka auttaisivat työntekijöitä implementoimaan toipumisorientaation viitekehyksen mukaisen työskentelyotteen käytännön asiakastyöhön. Halusin tarttua tähän ajatukseen, kun esihenkilöni kertoi siitä minulle keskustellessamme opintojeni lopputyöstä. Tästä ajatuksesta muotoutui lopulta idea toipumisorientaatio-oppaasta. Toipumisorientaatio on mielestäni erityisen kiinnostava aihe, koska siinä yhdistyvät monet eri taustateoriat ja näen sen ydinsanomana olevan erityisen tärkeä nykyisten mielenterveys- ja päihdepalveluiden kehittämiseksi; toipuminen on henkilökohtainen matka, jonka tavoitteena ei ole olla oireeton, vaan elää itselleen mielekästä elämää.

Tutkimuksellisen kehittämistyön tekeminen omalle työpaikalle tuntui myös mielekkäältä ja antoisalta idealta. Asiakkuus- ja työprosessit, työyhteisö, asiakasryhmät ja palvelut olivat minulle ennestään tuttuja, joten minulla oli valmiiksi hyvät pohjatiedot ja valmiudet lähteä suunnittelemaan ja toteuttamaan opasta juuri tähän työhön. Lisäksi näin itse työni kautta tarpeen tälle oppaalle. Merkittävämpiä tekijöitä omaan kiinnostukseeni tässä opinnäytetyössä

olikin juuri se, että sille oli selkeä tarve ja tiesin työni tulevan suoraan käyttöön käytännön-työhön.

3 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli suunnitella, tuottaa ja arvioida työntekijöille opas toipumisorientaation mukaisesta työotteesta Vantaan kaupungin asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön asiakastyöhön. Oppaan pyrkimyksenä on toimia työntekijöiden työkaluna toipumisorientoituneen työotteen omaksumisessa, sekä apuna sen käytännön toteutuksessa asiakastyössä. Opas toteutettiin yhteistyössä Vantaan kaupungin asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön kanssa.

Opinnäytetyön tavoitteena olivat:

1. Luoda opas, joka on laadukas, selkeä, käytännönläheinen ja käyttäjäystävällinen
2. Kehittää Vantaan kaupungin asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön asiakastyötä

Opinnäytetyön opasta kehittävänä tutkimuskysymyksenä ammattilaisille oli:

- Miten työntekijä voi edistää asiakkaan henkilökohtaisen toipumisen viittä prosessia?

Vantaan kaupunki on asettanut vuonna 2019 tavoitteekseen tuoda toipumisorientaation viitekehyksen mukaisen työskentelyotteen osaksi asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön työskentelyä. Toipumisorientaation viitekehyksen mukaisen työskentelyn käyttöön-oton tarkoituksena on ollut edistää asiakkaiden kuntoutumista ja osallisuutta. Opinnäytetyö toimii osana Vantaan kaupungin tavoitetta toipumisorientaation implementoimiseksi asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön palvelujärjestelmään sekä henkilöstön työot- teeseen.

Opas on tarkoitettu asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön asiakastyötä te- kevien työntekijöiden käyttöön; käytännössä siis sosiaaliohjaajille ja sosiaalityöntekijöille. Opas on tarkoitettu käytännönläheiseksi, jotta sitä voi tosiasiallisesti hyödyntää käytännön asiakastyössä ja se kiinnittyy luontevaksi osaksi henkilöstön jokapäiväisiä työkaluja. Tämä nä- kyy oppaassa sen selkeässä ja ytimekkäässä sisällössä, joka on luotu visuaalisia keinoja hyö- dyntäen nopea- ja helppolukuisiksi.

4 Toipumisorientaatio

4.1 Toipumisorientaation historia

Toipumisorientaation juuret ovat recovery-ajattelussa, joka on saanut alkunsa 1970-luvulla Pohjois-Amerikassa. Toipumisen käsitteen kehitys 60- ja 70-luvulla alkoi Yhdysvalloissa vaikuttaneen yhteiskunnallisen kansalaisliikkeen seurauksena. Liikkeen aktivisteihin kuului pitkäaikaissairaiden potilaiden lisäksi monen tieteenalan tutkijoita ja poliitikkoja, jotka vaativat psyykkisistä sairauksista kärsivien sillon ja syrjäytymisen tunnistamista yhteiskunnassa. Yhteiskunnallisen kritiikin aalto kohdistui pakkohoitoa ja mielenterveyspotilaiden kansalaisoikeuksia kohtaan. Samaan aikaan myös antipsykiatrinen liike kritisoi mielisairaaloitten olosuhteita ja hoitosuhteissa käytettävää valtaa. (Nordling 2018, 1476).

60- ja 70-luvulla mielenterveyspalvelujen rakenteet alkoivat muuttumaan laitoshoidon järjestelmien purkamisen sekä mielenterveyspotilaiden kansalaisoikeuksien korostamisen myötä. Tänä aikana kehittyi myös itseapu, eli self-help-kulttuuri, sekä päihde- ja mielenterveyskuntoutujien toipumisen näkökulmat vahvistuivat. Mielenterveysongelmista kärsivien ihmisten tarpeet alettiin nähdä monitasoisemmin ja palveluja kehitettiin uusilla tavoilla vastaamaan näihin tarpeisiin, eikä ainoastaan hoitamaan sairauden oireita. (Anthony 1993, 1; Raivio & Raivio 2020 23-24).

Tämä uusi ajattelutapa mielenterveyspalveluista sekä palvelujen asiakkaista loi pohjan recovery-ajattelun ja sitä kautta toipumisorientaation kehittymiselle 1990-luvulla. Toipumisorientaation viitekehyksen mukainen toipumisen, eli recoveryn, käsite lähti leviämään vasta 1990-luvulla ja vuonna 1993 William A. Anthony esittikin, että tulevaisuudessa kaikki mielenterveyspalvelut tulisi tuottaa toipumisen näkökulmasta. (Anthony 1993, 1). 1990-luvulla toipumisen käsitteeseen tarttui nopeasti myös Uusi-Seelanti ja sen jälkeen vähitellen useissa muissakin maissa, kuten Australiassa, Isossa-Britanniassa ja Tanskassa, toipumisen viitekehyksestä on tullut tärkeä osa maiden mielenterveysstrategiaa. (Raivio & Raivio 2020, 24; Waldemar, Arnfred, Petersen, & Korsbek 2016, 596)

Suomessa toipumisorientaatio on kuulunut mielenterveysstrategiaan 2010-luvulta lähtien, jolloin siitä tuli osa kansallista mielenterveys- ja päihdesuunnitelman ohjelmaa, jonka tarkoituksena oli uudistaa mielenterveystyötä Suomessa. Toipumisorientaatio yleistyi Suomessa vasta kokonaisuudessaan vuonna 2018, jolloin sosiaali- ja terveysministeriön Kestävää kasvua ja työtä -rakennerahasto alkoi rahoittaa valtakunnallista kehittämis- ja tutkimushanketta toipumisorientaatiosta. (Raivio & Raivio 2020, 25-26). Recovery-toimintaorientaatio mielenterveyspalveluissa -hankkeen yhteistyökumppaneina toimii muun muassa Lapin Yliopisto, Mielenterveyden keskusliitto, Terveiden- ja hyvinvoinninlaitos, Mielenterveysomaisten keskusliitto sekä Lapin, Pirkanmaan ja Etelä-Pohjanmaan sairaanhoitopiirien kuntayhtymät (Mielenterveyden keskusliitto 2020). Lisäksi Suomessa on perustettu vuonna 2017 yhdistys Toipumisorientaatio

ry, jonka toiminnan tavoitteena on lisätä tietoisuutta toipumisorientaatiosta (Nordling 2018, 1481).

4.2 Kolme toipumisen näkökulmaa

Toipumista voidaan tarkastella kolmesta eri näkökulmasta: kliininen toipuminen, toipuminen palveluiden ja organisaatioiden näkökulmasta sekä henkilökohtainen toipuminen. Kliinisen toipumisen päämääränä on parantaa tai vakiinnuttaa asiakkaan psyykkistä tilaa lääkkeiden sekä riskienhallintamenetelmien avulla. Kliinisessä toipumisessa keskitytään asiakkaan oireiden lievittämiseen, todellisuudentajun vahvistumiseen, takaiskujen välttämiseen sekä arjessa selviytymisen taitoihin. (Le Boutillier ym. 2015, 5).

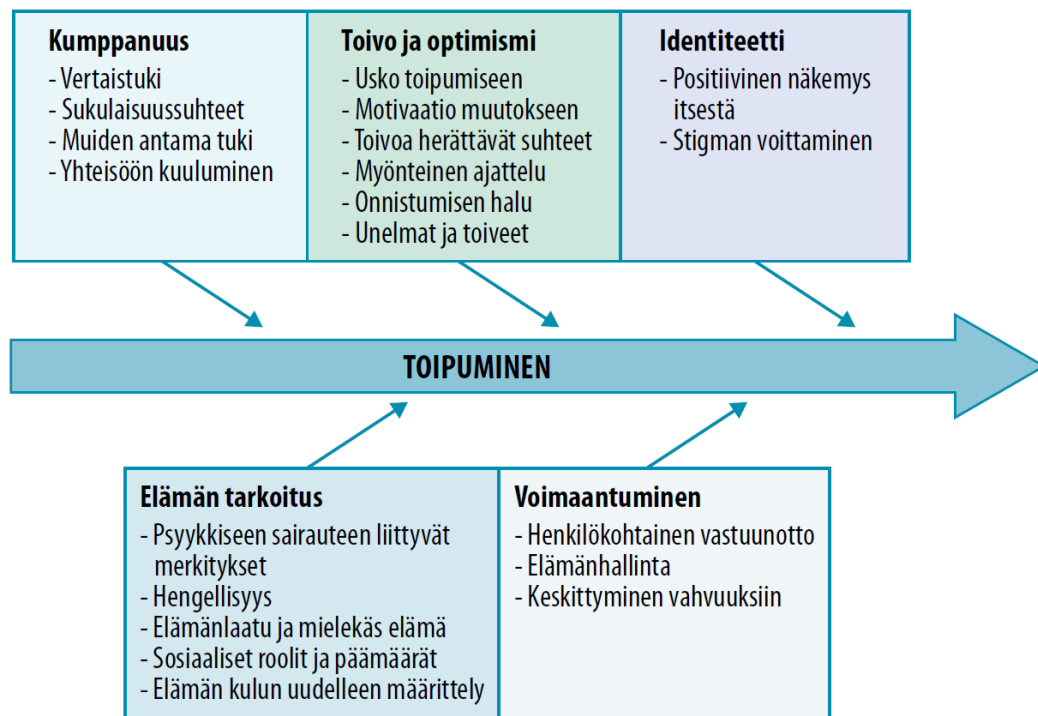
Toipuminen palveluiden ja organisaation näkökulmasta tarkoittaa toipumisen määrittelyä hallinnollisten ja taloudellisten päämäärien kautta. Palvelu- ja organisaatio-orientoitunutta toipumista pidetään keinona vähentää kustannuksia ja tämän mittareina toimivat palveluista pois siirtyminen sekä palveluiden saatavuus. (Le Boutillier ym. 2015, 6). Kliinisen sekä palveluiden ja organisaation näkökulman toipumisen käsitteet kietoutuvat vahvasti toisiinsa ja ne yhdessä mielletään perinteiseksi toipumiseksi psyykkisistä sairauksista (Nordling 2018, 1477).

Kolmantena toipumisen näkökulmana on henkilökohtainen toipuminen, joka edustaa toipumisorientaation viitekehyksen mukaista toipumista. (Nordling 2018, 1477). Le Boutillier ym. (2015, 6) mukaan henkilökohtaisessa toipumisessa ihminen nähdään holistisesti ja toipumisessa korostuvat individualistisuus, osallisuus ja kumppanuus. Anthony A. Williams (1993, 4) kuvailee toipumista syvänä ja ainutlaatuisena henkilökohtaisena prosessina, jossa ihmisen asenteet, arvot, tunteet, tavoitteet, taidot ja roolit muuttuvat. Anthonyn (1993, 4) mukaan henkilökohtaisen toipumisen prosessissa ihmisen on mahdollista elää tyydytystä tuovaa, toiveikasta ja osallistavaa elämää sairauden tuomista rajoitteista huolimatta.

Toipumisorientaatiossa toipumisen prosessi nähdään laaja-alaisemmin kuin kliinisessä toipumisessa. Toipumisorientaatiossa korostetaan ihmisen omaa käsitystä mielekkästä elämästä sekä ihmisen aktiivista osallisuutta ja vastuuta omasta toipumisesta. Toipuminen on aina yksilöllinen ja uniikki prosessi, eikä se etene lineaarisesti tai ilman takaiskuja ja taantumisia. (Nordling 2018, 1477-1478). Toipuminen ei ole parantumista ja toipuminen voi tapahtua ilman ammattiapua (Leamy, Bird, Le Boutillier, Williams & Slade 2011).

4.3 Henkilökohtaisen toipumisen viisi prosessia

Henkilökohtainen toipuminen rakentuu viidestä toipumisen prosessista, jotka on kehitelty systemaattisen kirjallisuuskatsauksen pohjalta. Nämä viisi prosessia on määritelty seuraavasti: yhteys, toivo ja optimismi, identiteetti, elämän tarkoitus sekä voimaantuminen. (Leamy ym. 2011).

Kuvio 1: Henkilökohtaisen toipumisen viisi prosessia (Nordling 2018, 1478)

Yhteys muihin ihmisiin mahdollistaa toipumisen alkamisen. Yhteyden syntymiseksi yksilö tarvitsee ympärilleen ihmisiä, jotka kohtaavat hänet ihmisenä eivätkä sairautena tai oireena. Yhteyttä estävät pelot, ennakkoluulot ja ammatillinen etäisyys. Yhteyteen liittyy vahvasti kokemus osallisuudesta ja kuuluminen yhteisöön on osa ihmisen perustarpeita. Hyväksytyksi tuleminen omana itsenään ennaltaehkäisee sairastumista ja edistää toipumista. (Raivio & Raivio 2020, 29-30).

Toivo tuo ihmiselle tunteen sisäisestä voimasta ja se edistää ihmisen muutos- ja selviytymisprosesseja. Toivo ei itsessään paranna sairautta, mutta se on myötävaikuttaja ihmisen toipumisessa. (Nordling 2018, 15). Henkilökohtaisessa toipumisen prosesseihin kuuluu toivo ja usko toipumisesta sekä unelmoiminen ja haaveilu (Leamy ym. 2011). Ihminen tarvitsee toivon paremmasta tulevaisuudesta ollakseen motivoitunut menemään eteenpäin (Raivio & Raivio 2020, 31).

Jokainen ihminen haluaa elää merkityksellistä elämää ja esimerkiksi edellä mainittu toivo on yksi merkityksellisuuden tärkeimmistä tekijöistä (Raivio & Raivio 2020, 30). Toipumisorientaation ydinperiaatteisiin kuuluu, että ihminen voi rakentaa itselleen merkityksellistä elämää huolimatta siitä, onko hänellä sillä hetkellä psyykkisen sairauden oireita vaiko ei (Shepherd, Boardman & Slade 2008, 1). Toipumisorientaatiossa korostuu ihmisen elämän tarkoituksen ja suunnan löytäminen (Nordling 2018, 1477).

Toipumisorientaatiossa tavoitteena on rakentaa ihmisen positiivinen identiteetti uudelleen - tai takaisin - sairauden stigman alta (Shepherd ym. 2008, 2). Minäkuvan uudelleen muotoutumiseksi ihmisen tulee voittaa sairauden stigma ja nähdä itsensä kokonaisuutena, joka muodostuu monesta eri tekijästä. Sairauden lisäksi ihmisellä on monia erilaisia sosiaalisia rooleja; ihmisen voi olla esimerkiksi ystävä, tytär, vanhempi tai työntekijä. Identiteetin muodostamisessa voi olla avuksi vertaistoiminta ja vertaistuki. (Raivio & Raivio 2020, 32).

Vahvistumisen prosessissa ihminen keskittyy löytämään omia voimavarojaan, ottamaan vastuuta ja vahvistamaan elämänhallintaa. Voimaantuessa ihminen tarkastelee niitä asioita, joissa on hyvä sekä niitä, joissa on haasteita ja kehitettävää. Voimaantumisen kautta ihminen alkaa ottamaan vastuuta itsestään ja omasta suunnasta elämässään. Vastuun kantaminen on yhteydessä myös uuden identiteetin luomiseen ja stigman voittamiseen. (Raivio & Raivio 2020, 32-33).

5 Toipumisorientaatio päihde- ja mielenterveystyössä

Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta määrittelee toipumisorientaation julkaisussaan Toimivat mielenterveys- ja päihdepalvelut (Wahlbeck ym. 2018, 11) seuraavasti: ”Päihde- ja mielenterveysongelmiin liittyen toipumisorientaatiolla viitataan yksilöllisesti muovautuviin toipumispolkuihin, joihin liittyvät keskeisesti merkityksellisyyden ja toiveikkuuden kokemukset sekä myönteisten voimavarojen kasvattaminen. Osallisuudella ja yhteisöön liittymisellä on keskeinen asema toipumisorientaatiossa.”

Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan mukainen määritelmä toipumisorientaatiosta päihde- ja mielenterveysongelmien kontekstissa vastaa hyvin Vantaan kaupungin suunnitelmaa toteuttaa toipumisorientaatiota sosiaalitoimen asumispalveluissa. Tässä opinnäytetyössä tuotetun oppaan pyrkimyksenä on toimia työvälineenä toipumisorientaation toteuttamiseen ja juurruttamiseen Vantaan asumispalveluissa. Tämän takia seuraavissa kappaleissa käsitellään sitä, millaisia piirteitä on toipumisorientoituneessa palvelujärjestelmässä sekä työotteessa.

5.1 Toipumisorientoitunut palvelujärjestelmä

Le Boutillier ym. (2011) ovat määritelleet toipumisorientoituneiden palveluiden yleispiirteitä neljään eri kategoriaan: kansalaisuuden edistämiseen, organisaation sitoutumiseen, yksilöllisesti määritellyn toipumisen tukemiseen sekä yhteistyösuhteeseen. Neljän kategorian sisältämät piirteet luettelen tarkemmin kaaviossa 2.

Toipumisorientoituneissa palveluissa tavoitteena on vahvistaa ihmisen pystyvyyden tunnetta, tietoutta omasta psyykkisestä sairaudesta, strategioita oireiden kanssa toimeen tulemiseen sekä mahdollisuuksia saada tarvittavaa sosiaalista tukea (Nordling 2018, 1479).

Toipumisorientoituneissa palveluissa keskitytään ihmisen omaan kokemukseen hyvästä elämästä, kun taas perinteisissä palveluissa tavoitteena on usein oireiden poistaminen ja parantuminen. Toipumisorientoituneissa palveluissa tavoitteena on ihmisen mielekäs elämä, huolimatta siitä onko hänellä juuri sillä hetkellä psyykkisen sairauden oireita vai ei. (Shepherd ym. 2008, 1-3). Toipumisorientaatioissa ei väheksytä lääkehoitoa ja kuntoutusta, vaan ne nähdään osana toipumisen prosessia, muttei sen tärkeimpänä päämääränä (Raivio & Raivio 2020, 27). Palvelut voivat edesauttaa ja luoda mahdollisuuksia toipumisen prosessille, mutta ne eivät kuitenkaan yksinään saa aikaan toipumista (Nordling 2018, 1478).

Ensimmäinen Le Boutillier ym. (2011) tutkimuksen mukainen toipumisorientoituneiden palveluiden yleispiirre on kansalaisuuden edistäminen. Palveluiden päätavoite on tukea mielenterveysongelmista kärsiviä ihmisiä sekä sopeuttaa heitä yhteiskuntaan tasa-arvoisiksi kansalaisiksi. Psyykkisesti pitkäaikaissairaiden toipumisen tukemisen keskeisessä osassa on kansalaisuus, jossa ihmisellä on oikeus itselleen merkitykselliseen elämään. (Le Boutillier ym. 2011, 1474).

Seuraava yleispiirre on organisaation sitoutuminen. Organisaation täytyy sitoutua huolehtimaan työympäristön sekä palvelujärjestelmän toteuttamisesta siten, että ne johtavat toipumisorientaation mukaiseen käytäntöön. Tällainen organisaatiokulttuuri asettaa toipumisen etusijalle sekä keskittyy ja mukautuu palvelujen sijasta ihmisten tarpeisiin. (Le Boutillier ym. 2011, 1474).

Kolmas yleispiirre on yksilöllisesti määritellyn toipumisen tukeminen. Käytännön työssä keskitytään yksilöllisesti määriteltyyn toipumiseen sekä toipuminen nähdään työn keskiönä eikä ylimääräisenä tehtävänä. Palvelujen sisällön määrittelyssä otetaan huomioon yksilön itsensä määrittelemät tarpeet, päämäärät, unelmat ja tulevaisuuden suunnitelmat. (Le Boutillier ym. 2011, 1474).

Neljäntenä yleispiirteenä on yhteistyösuhde. Käytännön työssä ilmenee aito halu tukea yksilöä sekä tämän perhettä saavuttamaan täyden potentiaalinsa ja muovaamaan oman tulevaisuutensa. Toipumista tukevassa yhteistyösuhteessa on oleellista terapeutin suhde sekä toivon luominen. (Le Boutillier ym. 2011, 1474).

Kuvio 2: Toipumisorientoituneen palvelujärjestelmän yleispiirteet (Le Boutillier ym. 2011)

5.2 Toipumisorientoitunut työote

Työntekijät eivät voi ”tehdä” toipumista asiakkaalle, vaan jokaisen tulee itse löytää tie toipumiseen. Työntekijät ja palvelut voivat kuitenkin olla tukena ja edesauttamassa toipumisen prosessissa (Roberts & Boardman 2014, 37). Tarkastellessa useita kirjallisia lähteitä (Nordling 2018; Roberts & Boardman 2014; Shepherd ym. 2008; Slide 2013; Framework for recovery-oriented practice 2011), jotka käsittelevät kuinka toipumisorientaatiota toteutetaan käytännön työssä, voidaan niistä muodostaa käsitys tärkeimmistä piirteistä toipumisorientoituneelle työotteelle. Näitä piirteitä ovat voimavarakeskeisyys, yksilökeskeisyys, toivon ylläpito, osallisuuden lisääminen, tasavertainen kumppanuussuhde, vertaistuen ja kokemusasiantuntijatoiminnan hyödyntäminen sekä tukeminen self-management taidoissa.

Tässä opinnäytetyössä käytetään termiä ”self-management”, koska se on englanninkielisessä toipumisorientaatiota käsittelevässä kirjallisuudessa vakiintunut termi eikä sille löydy sujuvaa suomenkielistä vastinetta, jossa englanninkielisen termin nyanssit tulisivat esiin. Avaan seuraavan kappaleen jälkeen tarkemmin self-management taitoihin kuuluvia osa-alueita.

Toipumisorientoituneessa työotteessa työntekijä auttaa asiakasta löytämään, hyödyntämään ja rakentamaan omia vahvuuksia, voimavaroja ja resilienssiä (Framework for recovery-oriented practice 2011, 13; Nordling 2018, 1479). Työntekijän tehtävä on toimia fasilitaattorina voimaantumisen ja onnistumisen kokemuksille tarjoamalla asiakkaalle erilaisia resursseja kuten tietoa, verkostoja ja taitoja elämän hallintaan ja voimavarojen hyödyntämiseen arjessa (Nordling, Järvinen & Lähteenlahti 2015, 140). Toipumisorientoituneessa työssä keskitytään

ihmisen vahvuuksiin ja positiivisiin piirteisiin eikä kliinisiin oireisiin ja vammoihin (Roberts & Boardman 2014, 39).

Työntekijä toimii asiakkaan rinnalla tarjoten vaihtoehtoja eikä valmiita ratkaisuja (Slide 2013, 13). Työntekijän tärkeä tehtävä on tukea asiakasta self-management taidoissa, jotka liittyvät vahvasti samalla myös voimaantumisen kokemukseen. Self-management taitoihin sisältyy vastuunotto omasta toipumisesta ja sen edistämisestä, tunne mahdollisuudesta vaikuttaa omaan elämäänsä ja kyky hakea apua ja tukea muilta sekä hyödyntää palveluita tarvittaessa. (Slide 2013, 8, 25-26). Työntekijän tarkoituksena on tarjota asiakkaalle tietoa, taitoja, verkostoja ja tukea self-management taitoihin (Shepherd ym. 2008, 3). Kun asiakkaalla on mahdollisuus tehdä tietoon perustuvia valintoja ja tietää tekemiensä valintojen seuraukset, hänen henkilökohtainen vastuunottonsa omasta elämästä lisääntyy (Nordling 2018, 1477).

Toipumisorientoitunut työote on yksilöllisesti räätälöity. Työntekijän tulee ottaa huomioon työssään asiakkaan arvomaailma ja yksilölliset tarpeet, tavoitteet ja olosuhteet (Framework for recovery-oriented practice 2011, 15). Kuten aikaisemmin on todettu, toipumisorientaatiossa ihmistä tarkastellaan holistisesti ja individualistisuutta korostetaan (Le Boutillier ym. 2015), ja näin ollen työntekijöiden tulee omaksua nämä ajattelutavat työotteeseensa (Framework for recovery-oriented practice 2011, 15). Ihmiseen tulee keskittyä kokonaisuutena eikä diagnoosina ja palvelun tulee mukautua asiakkaan tarpeisiin eikä asiakkaan palveluun (Slade 2013, 10).

Toiveikkuuden edistäminen ja ylläpitäminen on tärkeä osa työntekijän roolia asiakkaan toipumisen edistämässä (Nordling 2018, 1479). Toivoa voidaan aktiivisesti ylläpitää käyttämällä optimistista kieltä sekä ilmaisemalla optimismia ja toiveikkuutta. Asiakkaan kannustaminen ja tukeminen hänen tavoitteidensa saavuttamisessa sekä aidon välittämisen ilmaiseminen ovat tapoja ylläpitää toiveikkuutta. (Framework for recovery-oriented practice 2011, 7; Slade 2013, 23).

Vertaistuellalla on merkittävä rooli asiakkaan toivon ylläpitämisessä sekä toipumisorientoituneissa palveluissa ja työotteessa. Vertaistukea voidaan toteuttaa vertaistukiryhmillä ja -henkilöillä sekä vertaisuuden asiantuntijoiden tietoa voidaan hyödyntää palveluiden suunnittelussa ja käytännön työssä (Roberts & Boardman 2014, 39; Slide 2013, 11). Myös Nordlingin (2018, 1480) mukaan vertaistukityöntekijöiden sekä kokemusasiantuntijatoiminnan käyttö edistää toipumisorientaation mukaista työskentelyä. Toipumisorientoituneessa työotteessa työntekijä kannustaa asiakasta olemaan osallinen yhteisössä ja yhteiskunnassa sekä luomaan ja ylläpitämään merkityksellisiä ihmissuhteita (Framework for recovery-oriented practice 2011, 19).

Toipumisorientaatiota edistää asiakkaiden ottaminen mukaan palveluiden ja työn kehittämiseen (Framework for recovery-oriented practice 2011, 9; Nordling 2018, 1480).

Toipumisorientoituneen työotteen piirteisiin kuuluu siirtyminen pois asiantuntija -potilas -hoitosuhteesta kohti aitoa kumppanuussuhdetta (Shepherd ym. 2008, 2). Työntekijän rooli on olla mentori ja valmentaja (Nordling 2018, 1479), joka tukee asiakasta omassa toipumisen prosessissa. Toipumisen perustana on asiakkaan tuleminen aktiiviseksi toimijaksi omassa elämässään sekä kykeneväiseksi hoitamaan itseään ja itsemääräämiseen. (Shepherd ym. 2008, 1; Roberts & Boardman 2014, 37).

Edellä jäsenellyt toipumisorientoituneen työotteen yleispiirteet voidaan nähdä kytkeytyvän aikaisemmin mainittuihin Leamyn ym. (2011) tutkimuksen viiteen henkilökohtaisen toipumisen prosessiin, jotka ovat yhteys, toivo ja optimismi, identiteetti, elämän tarkoitus sekä voimaantuminen. Nordlingin (2018, 1478) mukaan työntekijän halutessa tukea asiakkaan toipumista, tulee hänen pyrkiä edistämään toipumisen prosesseja, joten voidaan katsoa, että toipumisorientoituneen työotteen päämääränä on tukea ihmistä henkilökohtaisen toipumisen viidessä prosessissa. Opinnäytetyö Toipumisorientoitunut työote asiakastyössä -oppaan sisältö rakentuu myös edellä mainittujen viiden henkilökohtaisen toipumisen prosessin mukaisesti.

6 Osallisuus

Osallisuuden käsitteelle ei ole yhtä selkeää määritelmää tai viitekehystä, vaan osallisuus voidaan nähdä niin arvotavoitteena kuin toimintanakin (Raivio & Karjalainen 2013, 12-13; Särkelä-Kukko 2014, 34). Käsitteitä osallistuminen ja osallistaminen käytetään usein osallisuuden synonyymina, mutta käsitteillä on eroja. Osallistuminen on konkreettisempaa toimintaa, kuten osallistumista tapahtumiin tai päätöksentekoon, ja osallistumalla ihminen voi toteuttaa itseään ja vaikuttaa elämäänsä. Osallistaminen on taas ulkoapäin suunnattua toimintaa, jonka tavoitteena on saada ihminen osallistumaan sekä saamaan osallisuuden kokemuksia. Osallistamisessa tarve osallisuudelle on syntynyt siis muualta kuin ihmisestä itsestään. (Särkelä-Kukko 2014, 35).

Osallisuus on yksilöllinen kokemus kuulumisen ja mukana olemisen tunteista sekä se toimii vastaparina syrjäytymisen käsitteelle. Osallisuuteen liittyy aina myös valinnanvapaus ja omaehtoisuus eli osallisuus ei voi olla pakotettua. Osallistuminen eli toiminta on myös osa osallisuuden kokemusta. (Raivio & Karjalainen 2013, 14; Särkelä-Kukko 2014, 35). Särkelä-Kukko (2014, 35) hahmottaa osallisuudelle kolme eri tasoa: osallisuus yhteiskunnassa, osallisuus ympäröivässä yhteisössä sekä osallisuus omassa elämässä.

Osallisuuden kokemukset ovat vahvasti liitoksissa ihmisen omiin voimavaroihin. Kokemus osallisuudesta ei aina välttämättä pääse syntymään, jos ihmisellä ei ole sillä hetkellä mahdollisuuksia, kykyjä tai jaksamista käyttää voimavarojaan. (Särkelä-Kukko 2014, 39). Raivio & Karjalainen (2013, 16) ovat määritelleet osallisuuden perusedellytykset kolmelle eri tasolle:

riittävä toimeentulo ja hyvinvointi (taloudellinen osallisuus), valtaisuus/toimijuus (toiminnallinen osallisuus) sekä yhteisöihin kuuluminen ja jäsenyys (yhteisöllinen osallisuus). Riittämätön tulotaso ja terveyden huono tila vaikuttavat suoraan ihmisen toimintamahdollisuuksiin ja siten osallisuuden toteutumiseen. Ihmisen kapeat vaikutusmahdollisuudet omaan elämäänsä, eli alhainen toimijuus, aiheuttavat yhteiskunnasta ja sosiaalisista suhteista vieraantumista. Sosiaaliset suhteet sekä liittyminen yhteisöihin, joissa voi vapaasti ilmaista itseään, ovat merkittäviä resursseja ihmisten elämässä sekä edistävät osallisuutta ja yhteiskunnallista yhteenkuuluvuutta. (Särkelä-Kukko 2014, 40-41).

Yletyinen (2020, 17) on tiivistänyt tutkielmassaan erilaisten teorioiden pohjalta osallisuuden toteutumiselle tärkeimmiksi piirteiksi seuraavat asiat: yksilön mahdollisuudet itsensä toteuttamiseen, riittävät resurssit aineellisten tarpeiden tyydyttämiseksi, vastavuoroiset sosiaaliset suhteet sekä mahdollisuudet oman elämänsä, yhteisön ja yhteiskunnan asioihin vaikuttamiseen.

Sosiaalinen osallisuus voidaan määritellä niin yhteiskunnallisena käsitteenä kuin yksilötasolla kokemuksellisenä ja tunneperäisenä ilmiönä eikä sille ole olemassa vakiintunutta määrittelyä. Sosiaalinen osallisuus nähdään kuitenkin useimmiten köyhyyden torjumisen keinona, syrjäytymisen ehkäisemisenä sekä oikeudenmukaisemman yhteiskunnan kehittämisenä. Sosiaalisen osallisuuden tarkoituksena on tarjota ihmisille mahdollisuuksia ja voimavaroja, edistää taitoja ja kykyjä sekä taata ihmisarvoinen elämä. Sosiaalisen osallisuuden lisääminen on ollut kirjattuna Suomessa hallitusohjelmaan vuosina 2011 ja 2015 sekä se on asetettu vuonna 2012 sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelman (KASTE) yhdeksi periaatteeksi. (Leemann & Hämäläinen 2016, 589; Leemann, Kuusio & Hämäläinen 2015, 1, 5).

Kansallinen sosiaalisen suojelun ja osallisuuden strategia vuosille 2008-2010 (2008, 28) raportin mukaan sosiaalista osallisuutta voidaan pyrkiä edistämään seuraavilla neljällä keinolla: työmahdollisuuksien takaaminen mahdollisimman monelle, sosiaalisten ongelmien ja sosiaalisten riskien ennaltaehkäisy, syrjäytymistä ja köyhyyttä ehkäisevät toimenpiteet ja sosiaaliturvajärjestelmän perusrakenteiden kehittäminen ja palvelujärjestelmän toimivuuden parantaminen. Myös sosiaali- ja terveysministeriön hanke KASTE (2012, 20) määrittelee sosiaalisen osallisuuden edistämisen keinoiksi työelämäosallisuuden edistämisen, sosiaalisen työllistämisen ja kuntouttavan työtoiminnan tehostamisen sekä aikuissosiaalityön menetelmien kehittämisen osallisuutta lisäävään suuntaan.

Toipumisorientaation viitekehyksessä painotetaan asiakkaan osallisuutta ja erilaiset osallisuuden tunteet nähdään toipumisen kannalta oleellisina. Toipumisorientoituneella työotteen piirteet edistävät asiakkaan osallisuutta; asiakkaalle tärkeiden sosiaalisten verkostojen kartoittaminen, vertaistuki, kannustaminen kansalaistoimintoihin sekä kokemusasiantuntijatoiminta ovat kaikki merkittäviä keinoja osallisuuden vahvistamisessa. (Nordling 2018, 1479-1480).

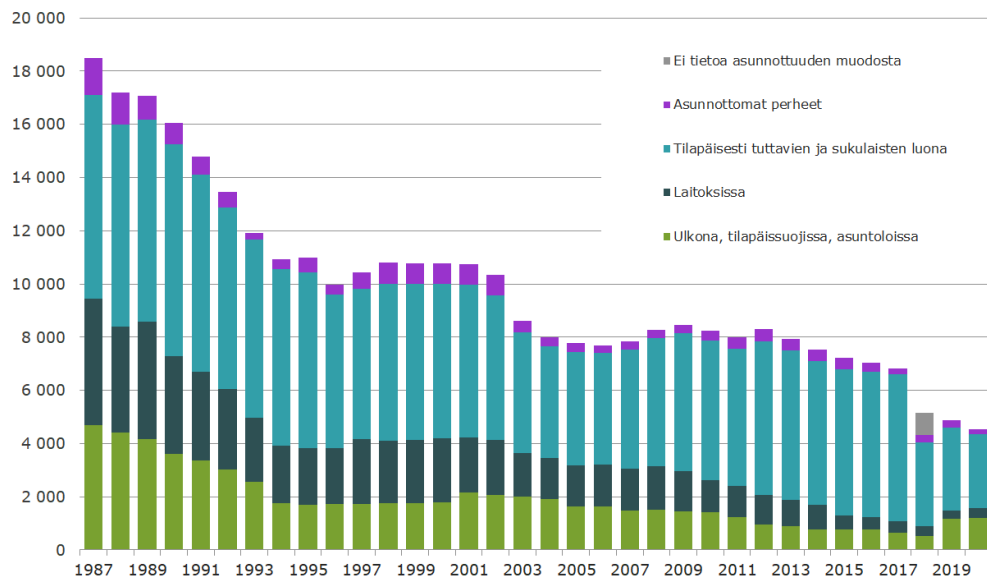
Toipumisorientoituneella työotteella vahvistetaan asiakkaan osallisuutta luomalla toivoa, auttamalla sisäisen motivaation löytämisessä, tukemalla yhteisöihin ja sosiaalisiin verkostoihin osallistumisessa (Järvinen 2020). Asiakkaiden osallistaminen palveluiden kehittämistyöhön sekä oman elämän vaikuttamismahdollisuuksien lisääminen ovat osa toipumisorientaation periaatteita (Nordling 2018, 1480; Järvinen 2020).

Osallisuuden edistämisellä ja toipumisorientaatiolla voidaan siis nähdä olevan merkittävä yhtäläisyys. Toisaalta toipumisorientaation mukainen työskentely vahvistaa osallisuutta ja toisaalta taas osallisuus vahvistaa ihmisen toipumista sekä toipumisorientaation mukaista työskentelyä. Vantaan kaupungin tavoitteena on lisätä asumispalveluiden asiakkaiden osallisuutta ja näiden tietojen valossa voidaan todeta toipumisorientaation olevan oiva työväline tavoitteen saavuttamiseksi. Asumispalveluiden itsessään tavoitteena on taata asiakkaiden osallistuminen sekä tarpeenmukaiset kuntoutus- ja terveydenhuollon palvelut (Sosiaalihuoltolaki 2014/1301 21 §), mikä taas toimii kokonaisuudessaan yhtenä sosiaalisen osallisuuden edistämisen keinona yhteiskunnassa.

7 Asunnottomuus

Suomessa asunnottomuutta on tilastoitu vuodesta 1987 lähtien, jolloin asunnottomana on ollut noin 19 000 ihmistä. Vuoden 2020 tilastojen mukaan Suomessa oli yksin eläviä asunnottomia 4341 sekä perheitä ja pariskuntia 201. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskuksen (ARA) tilastoinnin mukaan asunnottomuus on vähentynyt Suomessa kahdeksana vuotena peräkkäin. Asunnottomuus on kasautunut pääkaupunkiseudulle, jonka osuus kaikista asunnottomista on vähän yli 50%. Helsingin osuus asunnottomien määrästä koko maassa on 35%. Asunnottomiksi määritellään ARA:n mukaan ihmiset, joilla ei ole omaa asuntoa ja jotka elävät esimerkiksi ulkona, asuntoloissa tai tilapäisesti tuttavien luona. (Asunnottomat 2020 2021, 3-6). Asunnottomuuden muodot ovat jaoteltu ARA:n (Asunnottomat 2020 2021, 6) tilastossa neljään eri ryhmään:

1. ”Tilapäisesti tuttavien ja sukulaisten luona”
2. ”Ulkona, porrashuoneissa, ensisuojoissa yms.”
3. ”Asuntoloissa tai majoitusliikkeissä”
4. ”Laitosmaissa yksiköissä”

Kuvio 3: Asunnottomuus Suomessa 1987-2020 (Asunnottomat 2020, kansilehti)

Vantaalla asunnottomia on ARA:n tilastojen mukaan yhteensä 227 henkilöä. ARA:n tilastointiin ei lueta mukaan henkilöitä, jotka elävät tilapäisesti asumispalvelujen piirissä olevissa erillis-asunnoissa. (Asunnottomat 2020 2021, 14, 17). Tämä tilastointitapa selittää ainakin osittain syyn sille miksi tilastot eroavat Vantaan kaupungin asunnottomien sosiaalityön tiimin asiakkuustilastoista, jonka mukaan yksikössä oli asiakkuudessaan vuoden 2021 helmikuussa 389 Vantaalaista (Tuomisto 2021a). ARA:n tilastointi on siis yksi tapa mitata asunnottomuutta, muttei absoluuttinen totuus Suomen tilanteesta.

Asunnottomuuden keskeisimpiä syitä on köyhyys. Köyhyyden lisäksi asunnottomuuteen liittyviä syitä ovat päihteiden ongelmakäyttö, mielenterveysongelmat, rikollisuus, pitkäaikaistyöttömyys tai heikko asema työmarkkinoilla sekä toimintakyvyn heikkeneminen. (Suonio & Kuikka 2012, 223). Myös elämäntilanteen muutokset voivat olla syitä asunnottomuudelle kuten työttömäksi jääminen, ero, sairaus tai muutto toiselle paikkakunnalle (Asunto ensin 2020a). Rakenteellisia syitä asunnottomuudelle on kansainvälisesti tunnustettu muun muassa riittämätön sosiaaliturva, kohtuuhintaisten vuokra-asuntojen vähäinen määrä, riittämättömät palvelut mielenterveysongelmista kärsiville sekä yhteiskunnan epätasa-arvo (Suonio & Kuikka 2012, 223).

Lehtosen & Salosen (2008, 103-108) aineistotutkimuksessa tarkasteltiin reittejä asunnottomuuteen ja aineiston perusteella jäsentyi asunnottomuuden kannalta kriittisiä elämäntilanteiden siirtymävaiheita sekä merkittäviä yhteisiä tekijöitä asunnottomuutta kokeneiden välillä. Ensimmäinen kriittinen siirtymävaihe havaittiin toisen asteen koulutukseen siirtymisessä, toisena nähtiin siirtyminen vanhempien luota omaan asuntoon ja kolmantena siirtyminen laitoksesta omaan elämään. Näissä siirtymisissä viranomaisten interventioilla olisi mahdollista vaikuttaa asunnottomuuden syntymiseen. (Lehtonen & Salonen 2008, 108).

Omaan asuntoon liian aikainen muuttaminen voi johtaa asumisen ongelmiin ja asunnottomuuteen, jos nuoren itsenäisen elämisen edellytykset, kuten arjen taidot ja vanhempien tuki-verkko, eivät ole olemassa. Aineiston tutkittavia yhdisti se, että valtaosalla toisen asteen tutkinto oli jäänyt kesken tai kokonaan suorittamatta. Koulutuksen puute aiheuttaa työttömyyttä, joka on yleensä edellytys itsenäiselle elämiselle. Työttömyys taas aiheuttaa tukien varassa elämistä, joka johtaa köyhyyteen ja siitä usein velkaantumiseen. (Lehtonen & Salonen 2008, 105).

Asunnottomuutta kokeneita yhdisti merkittävästi köyhyys, perheettömyys sekä päihde- ja mielenterveysongelmat. Vakavan sairastumisen ja pitkien sairaalajaksojen myötä ihminen voi menettää asuntonsa; toisaalta asunnosta luopuminen voi olla kyseisessä tilanteessa kannatta-vaakin. Mielenterveys- ja päihdeongelmat hankaloittavat usein asioiden hoitoa ja sitä kautta asumisen sujumista, jolloin voi syntyä asumisen häiriöitä sekä vuokranmaksun ongelmia. Vuokra on usein se, josta yritetään ensimmäiseksi ”säästää” sen ollessa elämisen isoin menoerä, ja vuokrien maksamattomuus johtaa ennen pitkää asunnosta häätöön. (Lehtonen & Salonen 2008, 106).

Laitoksesta siirtyminen omaan asuntoon riippuu paljolti laitoksessa tapahtuneesta kuntoutuksesta ja sen onnistumisesta. Laitos voi olla sairaala, päihdekuntoutuslaitos, lastensuojelulaitos, asumisyksikkö tai vankila. Tässä siirtymässä kompastuskivenä ovat usein samat tekijät, kuin vanhempien luota pois muuttamisessakin, eli epäselvyys omista resursseista ja kyvyistä sekä vastaan tulevat uudet ja oudot asiat. Laitoksesta siirtyvillä on vielä aina taustallaan se syy, miksi on alun perin laitokseen päätynt. Riskinä on siis aina esimerkiksi sairauden uusiutuminen tai vanhaan elämäntapaan paluu. (Lehtonen & Salonen 2008, 108).

7.1 Asumissosiaalinen työ

Riitta Granfelt (2014, 255) on määritellyt asumissosiaalisen työn olevan asunnottomien tai aiemmin asunnottomuutta kokeneiden kanssa tehtävää työtä, jonka tarkoituksena on vastata asumista uhkaaviin psykososiaalisiin ja käytännöllisiin haasteisiin. Asumissosiaalisen työn tavoitteena on asunnottomuuden ennaltaehkäisy sekä asumisen turvaaminen. Asumissosiaalinen työ on asiakkaan kuntoutumista, ja työtä voidaan toteuttaa yksilö-, ryhmä- tai yhteisötasolla. (Granfelt 2014, 255). Asumissosiaalinen työ -käsitettä käytetään nykyään yhä enemmän asunnottomuustyö -käsitteen sijasta (Asumissosiaalisen työn malli maakunnille ja kumppaneille 2019, 3), jonka takia tässä opinnäytetyössä myös käytetään asumissosiaalisen työn termiä.

Asumissosiaalista työtä säätelee usea laki Suomessa. Näistä keskeisimpiä ovat muun muassa perustuslaki (731/1999), sosiaalihuoltolaki (1301/2014), laki asuinhuoneiston vuokrauksesta (481/1995), laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000), päihdehuoltolaki (41/1986) ja laki yksityisistä sosiaalipalveluista (922/2011). Perustuslain (731/1999 § 19), mukaan jokaisella on oikeus sosiaaliturvaan, joka sisältää oikeuden välttämättömään

toimeentuloon ja huolenpitoon sekä velvoittaa julkisen vallan edistämään jokaisen oikeutta asuntoon ja tarjoamaan tukea asunnon järjestämiseen. Sosiaalihuoltolaki (1301/2014 § 21) määrää sosiaalipalveluiden järjestämistä asumisen tuen tarpeisiin sekä asumispalveluita niitä erityisestä syystä tarvitseville henkilöille. Lisäksi päihdehuoltolaki (41/1986 § 8) velvoittaa auttamaan asumiseen liittyvissä ongelmissa ja laki asuinhuoneiston vuokrauksesta on sidoksissa vahvasti Asunto ensin -periaatteen asumispalveluiden toteutukselle.

Asumissosiaalisen työn voi jakaa asunnottomuuspolun näkökulmasta seuraaviin osa-alueisiin: Ensimmäisenä osa-alueena on asunnottomuuden ennaltaehkäisy (PRE), toisena asunnottomien palvelut (IN) ja kolmantena asunnottomuuden uusiutumisen estäminen ja asumisen turvaaminen (POST). Asunnottomuuden ennaltaehkäisyn tarkoituksena on asunnottomuuden riskitekijöiden ja riskiryhmien tunnistaminen sekä riskien minimointi. Ennaltaehkäisyä voidaan tehdä myös koko väestötasolla turvaamalla kohtuuhintaisten vuokra-asuntojen määrä sekä väestön taloustaitojen vahvistaminen. Tähän osa-alueeseen kuuluu myös häätöjen ehkäisy, asumisneuvonta ja asunnottomuuden riskiryhmien asumisen turvaaminen. (Asumissosiaalisen työn malli... 2019, 5-9).

Asunnottomien palvelut -osa-alueeseen kuuluu asunnottomien perustarpeista huolehtiminen, sopivan asumisratkaisun etsiminen ja asiakkaan tarvitsemien palveluiden organisointi. Asunnottomien palveluissa asiakkaiden asunnottomuus on pitkittänyt tukipalvelujen puuttumisen tai tavanomaisten asumisratkaisujen toimimattomuuden vuoksi. Asiakkaila on usein taustalla velka-, päihde- tai mielenterveysongelmia, jotka vaikeuttavat asumista. Keskeisimpiä asunnottomien palveluita ovat tilapäisasuminen tai muut asumisen ratkaisut, sosiaalisen kuntoutuksen palvelut sekä päihde- ja mielenterveyspalvelut. (Asumissosiaalisen työn malli... 2019, 9).

Asunnottomuuden uusiutumisen estäminen ja asumisen turvaamisen tärkeimpiä työkaluja on sosiaalinen kuntoutus. Tarkoituksena on kannustaa entisiä asunnottomia ottamaan vastuuta omasta elämästään ja kuntoutumisestaan sekä tuke kiinnittymisessä ympäröivään yhteisöön, mikä edesauttaa asumisen onnistumista. Sosiaalisen kuntoutuksen tyypillisimpiä palveluita ovat asumispalveluiden yhteydessä järjestettävä matalan kynnyksen työtoiminta tai erillinen sosiaalisen kuntoutuksen palvelu, jossa yksilöllinen sisältö. Myös kolmannen sektorin toimijoiden matalan kynnyksen palvelut ovat merkittävä osa sosiaalisen kuntoutuksen palveluja. (Asumissosiaalisen työn malli... 2019, 13).

7.2 Asunto ensin -periaate

Suomessa pitkäaikaisasunnottomien määrä on laskenut huomattavasti vuodesta 2008. Pitkäaikaisasunnottomia oli vuonna 2020 noin 1054, kun vuonna 2008 heitä oli vielä yli 3500 (Asunnottomat 2020 2021, 2). Tähän on ollut vaikuttamassa PAAVO I -ohjelma, jonka valmisteluun Ympäristöministeriö asetti työryhmän vuonna 2007. Ohjelman tavoitteena oli

pitkäaikaisasunnottomuuden poistaminen ja sen ensimmäinen toimintakausi oli vuosina 2008-2011. Pitkäaikaisasunnottomuuden vähentämisohjelma sai heti jatkoa PAAVO II -ohjelmalla, joka toimi vuodesta 2012 vuoteen 2015. Näiden ohjelmien aikana pitkäaikaisasunnottomuus väheni 35% ja Suomeen vakiintui Asunto ensin -periaate asunnottomuussosiaalityöhön. (Asunto ensin 2020b).

Sosiaali- ja terveysministeriö (2020) määrittelee Asunto ensin -mallin keskeiseksi näkemykseksi, että ”asunnon hankkiminen on etusijalla muihin tukitoimiin nähden”. Asunto ensin -periaatteen mukaan oma asunto on osa ihmisen perusoikeuksia eikä vaatimuksena palvelulle ole elämäntavan muutos kuten päihteettömyys ja asunto nähdään perusedellytyksenä kuntoutumiselle (Asumissosiaalisen työn malli...2019, 15; Granfelt 2014, 266).

Asunto ensin- periaate on ollut Suomessa johtava lähestymistapa asumissosiaalisessa työssä jo yli kymmenen viimeisimmän vuoden ajan (Asumissosiaalisen työn malli... 2019, 15). PAAVO I -hankkeeseen sisältyneen asuntoloiden muunto-ohjelman myötä asuntoloiden tilalle aloitettiin perustamaan asumisyksiköitä. Tavoitteena oli vähentää merkittävästi tilapäismajoitusten määrää ja saada asutettua isoja määriä pitkäaikaisasunnottomia. Asumisyksiköihin pääsivät myös avoimesti päihteitä käyttävät sekä monisairaajat ihmiset. (Granfelt 2014, 167).

Suomessa Asunto ensin- periaate kehittyi samoihin aikoihin, mutta erillisenä, yhdysvaltalaisen Pathway to Housing -organisaation asunto ensin (housing first) -mallin kanssa. Suomalainen ja yhdysvaltalainen malli eroavat toisistaan siinä, että suomalaisessa mallissa asuminen perustuu vuokrasopimukseen. Asukas on siis oikeutettu asumistukeen sekä muihin etuuksiin ja maksaa vuokraa kuten kuka tahansa muukin Suomessa asuva. Yhdysvalloissa asukkaalta pidätetään automaattisesti 30% hänen kokonaistuloista suoraan vuokraan tai organisaatiolle, joka on vastuussa vuokranmaksusta. Suomalaisessa mallissa myös tukijärjestelmä on rakennettu eri tavalla kuin Yhdysvalloissa; suomalaisessa mallissa asukkaalla on automaattisesti moniammatillinen tiimi työskentelemässä asukkaan kanssa. (A Home of Your Own 2017, 14).

8 Opinnäytetyön toteutus

Tämä opinnäytetyö toteutettiin tutkimuksellisena kehittämistoimintana. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta on kehittämistä, joka tähtää konkreettiseen muutokseen ja siinä hyödynnetään tutkimuksen asetelmia ja menetelmiä. Tutkimuksellisessa kehittämistoiminnassa pääpaino on kehittämisessä ja toiminnassa korostuu sellainen kehittäminen, jossa hyödynnetään tutkimuksen logiikkaa ja menetelmiä vain tarpeen mukaan. Toiminnan tarkoituksena on myös tuottaa uutta ja perusteltua tietoa, mutta tiedontuotantoa ohjaavat käytännössä nousseet kysymykset ja ongelmat. Kehittämistoiminnan konkreettisuus ja käytännöllisyys asettaa

tutkimukselle reunaehdot, jolloin tutkimusasetelmat määräytyvät kehittämistoiminnan mukaan. (Toikko & Rantanen 2009, 22).

Tämän opinnäytetyön tutkimuksellisen kehittämistoiminnan konkreettisena tuotoksena syntyi Toipumisorientoitunut työote asiakastyössä -opas. Tarve tälle kehittämistoiminnalle on lähtöisin suoraan yhteistyöorganisaation tarpeesta, kuten aikaisemmin opinnäytetyön taustassa kuvattu. Tarkoituksena oli kehittää Vantaan kaupungin asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön asiakastyötä tuottamalla opas, joka toimii uuden työskentelyotteen implementoinnin työkaluna. Opinnäytetyö on osa Vantaan kaupungin tavoitetta toipumisorientaation implementoimiseksi osaksi yksikön työskentelyä ja henkilöstön työotetta. Toipumisorientaation viitekehyksen mukaisen työskentelyn käyttöönoton pidemmän aikavälin tavoitteena on edistää yksikön asiakkaiden osallisuutta ja kuntoutumista.

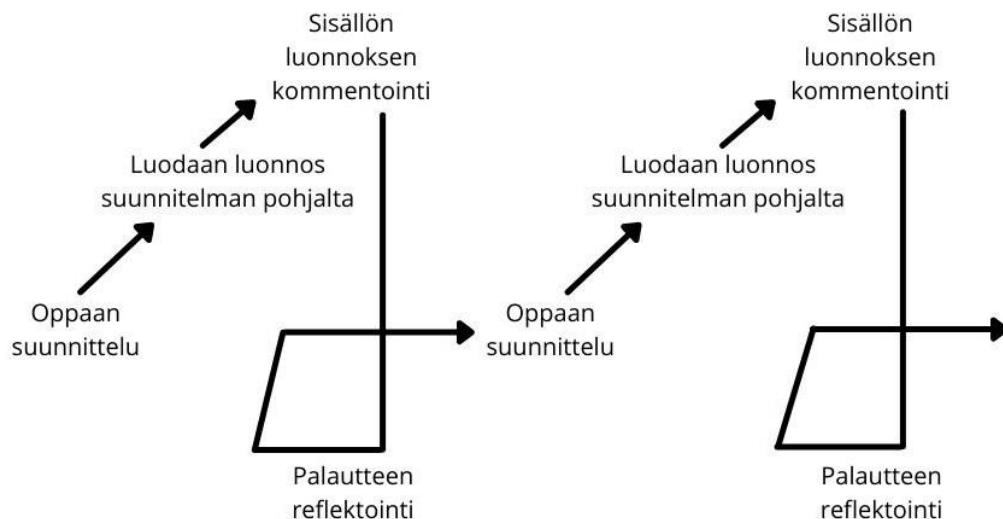
Oppaan sisältö koostuu toipumisorientaation teoriasta, käytännöllisistä ohjeista ja vinkeistä toipumisorientoituneen työotteen käyttöön asiakastyössä sekä itsereflektointityökaluja. Oppaan sisältö rakennettiin henkilökohtaisen toipumisen viiden prosessin ympärille: yhteys, toivo ja optimismi, identiteetti, elämän tarkoitus sekä voimaantumisen. Ohjeet ja vinkit keskittyvät siihen, miten työntekijä voi edistää näitä viittä henkilökohtaisen toipumisen prosessia asiakastyössä. Oppaan lopussa olevat itsereflektointityökalut ovat tarkoitettu työntekijöiden tueksi työotteen omaksumisessa. Oppaan tarkoituksena on kokonaisuudessaan toimia työkaluna, jolla työntekijät voivat reflektoida omaa toimintaansa ja siten kehittää työskentelyään.

Opas on kohdennettu ensisijaisesti asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön työntekijöiden käyttöön, koska työotteen juurruttaminen avopalveluissa on nähty haastavampana. Vantaan kaupungin asumispalveluiden asumisyksiköissä on myös käytössä toipumisorientaation viitekehyksen mukainen työskentely, mutta opas kohdennettiin avopalveluihin, koska avopuolen asiakastyön luonne haluttiin ottaa huomioon oppaan sisällössä. Opas on tarkoitettu yksikön asiakastyötä tekeville työntekijöille eli sosiaalityöntekijöille ja sosiaaliohjaajille. Opas soveltuu käytettäväksi kuitenkin myös yleisesti sosiaalialan ammattilaisille ja opiskelijoille.

Opas toteutettiin Vantaan kaupungin graafikon avulla tietokoneohjelmalla ja se on julkaistu sähköisessä muodossa Vantaan kaupungin sisäisessä verkossa sekä kaupungin internetsivuilla. Lisäksi opasta painettiin kolmekymmentä fyysistä kappaleita yksikön työntekijöiden käyttöön. Opas on ulkomuodoltaan luotu mahdollisimman selkeäksi, visuaalisesti miellyttäväksi ja helposti luettavaksi. Ulkomuoto palvelee tällöin oppaan käyttötarkoitusta; siihen täytyi olla helppo ja nopea tarttua eikä sen ääreen tarvitsisi jäädä aina useaksi minuutiksi. Pelkällä nopeallakin vilkaisulla on mahdollista palauttaa asioita mieleen ja näin oppaasta tulee luonteva osa työntekijöiden työvälineitä.

8.1 Oppaan kehittämisprosessin kuvaus

Opinnäytetyön kehittämisprosessi noudattaa spiraalisen toimintatutkimuksen mallin piirteitä. Toimintatutkimuksellisessa spiraalimallin kehittämistoiminnan vaiheet voidaan hahmottaa toistuvina kehinä. Kehän tehtävät koostuvat perustelusta, organisoinnista, toteutuksesta ja arvioinnista. Kehittäminen ei siis pääty ensimmäisen kehän arviointiin, kuten lineaarisessa mallissa, vaan kehittämisen kehiä toistetaan spiraalin tapaan niin monta kertaa kuin katsotaan olevan tarvetta. (Toikko & Rantanen 2009, 64, 66). Tässä opinnäytetyössä arviointia ei tehty ainoastaan viimeistellystä lopputuloksesta, vaan palautetta kerättiin yhteistyöorganisaation edustajalta ja haastateltavilta kaksi kertaa oppaan toteutuksen aikana. Palautteiden pohjalta arvioitiin aina sen hetkistä toimintaa eli välipalautteet ohjasivat kehittämisprosessia. Alla kaaviossa havainnollistettu toimintatutkimuksen spiraalimallia (Kuvio 4).

Kuvio 4: Kehittämisprosessin spiraalimalli

Opinnäytetyön kehittämisprosessi alkoi toukokuussa 2020 ja jatkui siitä eteenpäin noin vuoden, kesäkuuhun 2021. Toukokuussa 2020 toipumisorientaatio-oppaan ideasta aloitettiin keskustelemaan Vantaan kaupungin edustajan kanssa, joka oli saanut alustavan ajatuksen oppaasta työntekijöiden tiimipalavereiden pohjalta, joissa oli toivottu työkaluja toipumisorientaation käyttöön työssään. Vantaan kaupungin edustajan kanssa keskusteltu oppaan toteuttamisesta mahdollisesti opinnäytetyönä.

Kesäkuussa 2020 opinnäytetyön toteuttamisesta sovittiin toukokuun aikana sekä Vantaan kaupungin edustajan että Laurea-ammattikorkeakoulun ohjaavan opettajan kanssa. Opinnäytetyön aihetta jalostettiin ja rajattiin tarkemmin yhdessä koulun ja kaupungin edustajan kanssa sekä aiheanalyysin kirjoittaminen aloitettiin. Alustavaa lähdemateriaali aloitettiin keräämään.

Heinäkuussa 2020 aiheanalyysin kirjoittaminen jatkui ja teoriakirjallisuuden sekä aikaisempien tutkimusten lähdemateriaaliksi aloitettiin. Tutustuttiin myös Vantaan kaupungin sisäisiin materiaaleihin toipumisorientaatiokoulutuksista. Määriteltiin oppaan tavoitteita ja tarkoitusta yhä tarkemmiksi Vantaan kaupungin edustajan kanssa.

Elokuussa 2020 viimeisteltiin aiheanalyysi ja palautettiin koululle. Teoriakirjallisuuteen ja tutkimuksiin perehdyttiin lisää sekä opinnäytetyön suunnitelman kirjoittaminen aloitettiin. Vantaan kaupungin edustajan kanssa pidettiin suunnittelupalaveri oppaan sisällöstä ja haastatteluiden toteuttamisesta. Aloitettiin myös alustavasti selvittämään tutkimuslupan hakuprosessia ja tiedusteltiin kaupungin tutkimuslupalautakunnasta alustavasti tällaisen kehittämistyön toteuttamismahdollisuuksista.

Syys- ja lokakuun 2020 aikana tapahtui opinnäytetyön suunnitelman kirjoittaminen suurimilta osin. Suunnitelmaa kehitettiin ja täydennettiin yhdessä ohjaavan opettajan kanssa. Marraskuussa perehdyttiin tutkimusmenetelmäkirjallisuuteen ja opinnäytetyön menetelmälliset ratkaisut hiottiin valmiiksi. Marraskuussa pidettiin myös suunnittelupalaveri kaupungin edustajan kanssa työntekijöiden haastatteluista, haastattelurungosta ja sen tavoitteista. Luotiin suunnitelma haastatteluiden toteuttamisesta ryhmähaastatteluina sekä kirjoitettiin haastattelurunko. Opinnäytetyön suunnitelma oli kirjoitettu loppuun marraskuun lopussa.

Joulukuussa 2020 opinnäytetyösuunnitelma esiteltiin opinnäytetyöseminaarissa Laurea-ammattikorkeakoulussa 11.12.2020. Viimeisteltiin suunnitelma saadun palautteen pohjalta ja suunnitelma hyväksyttiin koulun puolelta. Aloitettiin tutkimuslupahakemuksen valmistelu Vantaan kaupungille. Tutkimuslupahakemus saatiin valmiiksi tammikuussa 2021 ja lähetettiin Vantaan kaupungin tutkimuslupalautakuntaan käsiteltäväksi. Tutkimuslupalautakunnasta saapui hakemuksen täydennyspyyntö helmikuun alussa. Täydennetty tutkimuslupahakemuksesta pyynnön mukaisesti. Tutkimuslupa myönnettiin Vantaan kaupungilta 18.2.2021 ja se löytyy tämän opinnäytetyön liitteistä

Maaliskuussa 2021 aloitettiin Vantaan kaupungin asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön työntekijöiden ryhmähaastattelun. Yksikön työntekijöille, pois lukien asumisen sosiaaliohjauksen tiimi, lähetettiin kutsu haastatteluihin. Viisi työntekijää ilmoittautui kiinnostuneeksi ja aloitettiin kartoittamaan sopivaa haastattelu-aikaa. Haastattelut aikataulutettiin kahteen osaan; yksi neljänhengen ryhmähaastattelu ja yksi yksilöhaastattelu. Haastatteluun ilmoittautuneille lähetettiin sähköpostitse ennakkomateriaali, suostumuslomake ja informointikirje tutkimuksesta.

Haastattelut järjestettiin 1. ja 9. päivä huhtikuuta etäyhteydellä Teams-sovelluksen välityksellä. Haastattelutallenteista koottiin kirjallinen aineisto ja aineiston sisältö analysoitiin pian haastatteluiden jälkeen. Ohjaavan opettajan kanssa pidettiin suunnittelupalaveri oppaan sisällön kokoamisesta. Oppaan sisällöstä laadittiin ensimmäinen suunnitelma

haastatteluaineiston analyysin ja lähdemateriaalien pohjalta. Luonnos lähetettiin huhtikuun lopussa kommentoitavaksi Vantaan kaupungin edustajalle ja haastatteluun osallistujille. Huhtikuussa pidettiin myös ensimmäinen suunnittelupalaveri Vantaan kaupungin graafikon kanssa oppaan ulkomuodosta ja taitosta. Graafikon kanssa sovittiin, että oppaan valmis sisältö lähetetään hänelle taittoa varten 17.5.2021 mennessä.

Ensimmäisen luonnoksen palautteet kerättiin toukokuun 2021 alussa ja oppaan sisältöä kehitettiin niiden pohjalta. Oppaan sisällön toinen luonnos lähetettiin toukokuun alkupuolella jälleen kommentoitavaksi Vantaan kaupungin edustajalle, haastatteluun osallistuneille ja ohjaavalle opettajalle. Toisen luonnoksen palaute kerättiin viikon sisään luonnoksen lähettämisestä ja sisältöä kehitettiin lisää uusien kommenttien pohjalta. Kaupungin edustajan kanssa pidettiin palaveri ja sovittiin vielä oppaan sisällön tarkemmista yksityiskohdista. Oppaan sisältä viimeistely myös ohjaavan opettajan kanssa.

Toukokuun aikana viestiteltiin useaan otteeseen kaupungin graafikon kanssa oppaan taitosta ja annettiin kommentteja graafikolle suunnitelmataitoista. Oppaan kuvituskuvat suunniteltiin ja toteutettiin yhtistyössä osaavan ystävän kanssa. Graafikon kanssa pidettiin viimeinen suunnittelupalaveri oppaan ulkomuodosta ja kilpailutettiin oppaan painotyölle palveluntuottaja. Oppaan sisältö lähetettiin graafikolle taittoa varten 17.5.2021 ja muutaman päivän sisään lähetettiin vielä muutamia korjauksia tekstiin. Oppaan sähköinen versio valmistui 24.5.2021 ja samalla versio painotyötä varten lähetettiin palveluntuottajalle.

Oppaan painetut versiot saapuivat kesäkuun alussa ja opas julkaistiin virallisesti Vantaan kaupungin toimesta asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön työkokouksessa 9.6.2021. Oppaan julkaisutilaisuudessa pidetty samalla opinnäytetyön esittely ja ohjaava opettaja osallistui tilaisuuteen. Oppaan palautelomake ja sähköinen versio oppaasta lähetettiin kaikille yksikön työntekijöille heti julkaisun jälkeen. Palautelomakkeeseen oli vastausaikaa 16.6.2021 saakka. Palautelomakkeen tuloksista koottiin yhteenveto ja opinnäytetyö viimeisteltiin. (Lähetetty opinnäytetyö viimeisen kerran kommentoitavaksi ohjaavalle opettajalle, saatu palaute ja täydennetty niiden pohjalta opinnäytetyötä. Palautettu valmis opinnäytetyö arvioitavaksi x.x.xxxx.)

Oppaan kehittämisprosessi sujui pitkälti opinnäytetyön suunnitelman mukaisesti. Kuitenkin joitakin muutoksia itse toteutuksessa tapahtui suhteessa suunnitelmaan. Oppaan toteutuksen aikataulu hieman venyi suunnitelmasta, koska tutkimusluvan myöntäminen pitkittyi täydennyspyynnön takia ja tästä johtuen haastatteluiden organisointi pystyttiin aloittamaan vasta maaliskuussa. Myös haastatteluiden toteutus poikkesi itse suunnitelmasta. Haastattelut päätettiin toteuttamaan kahdessa osassa yhden ryhmähaastattelun sijaan, koska haastatteluihin osallistuneiden aikataulujen yhteensovittamisessa oli haasteita. Haastattelut oli myös

suunniteltu pidettäväksi lähitapaamisena, mutta silloisten koronarajoitusten takia haastattelut pidettiin etäyhteydellä.

8.2 Oppaan kehittämistoiminnan menetelmälliset ratkaisut

Tämä opinnäytetyö toteutettiin tutkimuksellisenä kehittämistoimintana, joten opinnäytetyössä korostuu kehittäminen, joka tähtää konkreettiseen muutokseen ja jossa hyödynnetään tutkimuksen menetelmiä. Tässä kehittämistoiminnassa sovellettiin toimintatutkimuksen ja yhteiskehittämisen piirteitä soveltuvin osin. Tässä kehittämistoiminnassa osallistujat, eli työntekijät, pääsivät vaikuttamaan omaan työhönsä ja sen kehittämiseen. Työntekijöitä kuultiin haastatteluiden muodossa ja he osallistuivat oppaan sisällön kehittämiseen antamalla palautetta sisällön luonnoksista kehittämisprosessin aikana. Tällainen osallistujille vaikutusmahdollisuuksia antava yhteistoiminta on yksi osa yhteiskehittämisen piirteistä (Hietala 2018, 118).

Toimintatutkimuksen piirteisiin kuuluu, että siinä yhdistyvät teoria ja käytäntö sekä kehittämisprosessia ohjaavat prosessin aikana ilmenneet havainnot. Toimintatutkimus tähtää usein sosiaalisten käytäntöjen kehittämiseen ja käytännöllisen tiedon tuottamiseen. Toimintatutkimuksen muodoissa tutkijan ja kohdeyhteisön roolit voivat vaihdella paljonkin. Joskus tutkija osallistuu tutkimukseen täysin tasavertaisena toimijana sekä toisinaan kohdeyhteisölle annetaan aktiivisen tutkijan rooli. (Toikko & Rantanen 2009, 30). Tässä kehittämistoiminnassa toimintatutkimuksen piirteet toteutuvat tutkijan roolin suhteen eli opinnäytetyön tekijä toimii samalla yksikön työntekijänä ja näin asettuu automaattisesti tasavertaiselle tasolle kohdeyhteisön kanssa. Lisäksi toimintatutkimuksen piirteet näkyvät kehittämistoiminnan tavoitteessa, joka tähtää työntekijöiden työotteen kehittämiseen sekä sellaisen tiedon tuottamiseen, jota voidaan hyödyntää käytännön asiakastyössä. Myös aikaisemmin kuvattu kehittämisen spiraalimalli (Kuvio 4) on osa toimintatutkimuksen piirteitä (Toikko & Rantanen 2009, 67).

Toimintatutkimuksen ja yhteiskehittämisen piirteiden soveltamisen lisäksi tämän opinnäytetyön keskeisiin menetelmiin kuului tiedonkeruu teoriakirjallisuudesta, aikaisemmista tutkimuksista sekä ammattilaisten haastattelusta. Tietoa kerättiin myös kehittämisen spiraalimallin mukaisesti kehittämisprosessin aikana välipalautteiden muodossa. Valmiista oppaasta on vielä kerätty tietoa kattavalla palautelomakkeella, joka esitellään tarkemmin oppaan arvioinnissa.

8.2.1 Aineiston keruu

Yksi merkittävin menetelmällinen ratkaisu tiedonkeruun suhteen oli asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen työntekijöiden haastattelut. Haastatteluun ilmoittautui osallistujiksi viisi työntekijää ja haastattelut järjestettiin kahdessa osassa; yksi neljän hengen ryhmähaastattelu ja yksi yksilöhaastattelu. Haastattelut päätettiin jakaa kahteen osaan, koska

työntekijöiden aikataulujen yhteensovittaminen yhden ryhmähaastattelun pitämiseksi kävi liian haastavaksi. Haastattelut järjestettiin etäyhteyksillä Teams-sovelluksen välityksellä. Haastattelun tarkoituksena oli tuottaa tietoa, ideoita ja näkemyksiä siitä, miten työntekijä voi asiakastyössä edistää asiakkaan henkilökohtaisen toipumisen viittä prosessia. Lisäksi tarkoituksena oli kerätä tietoa siitä, millaisen oppaan työntekijät kokisivat olevan avuksi työskentelyotteen juurruttamisessa.

Haastattelu valikoitui yhdeksi menetelmäksi, koska se soveltuu hyvin tämän opinnäytetyön kehittämistoimintaan. Hirsjärvi, Remes & Sajavaara (1997, 205) jäsensivät haastattelun soveltuvan tutkimusmenetelmäksi etenkin silloin, jos tutkimuksen kysymyksenä on vähän tutkittu, tuntematon aihe sekä tavoitteena on syventää saatavia tietoja. Toipumisorientaation viitekehyksen mukaisen työskentelyotteen implementoimisesta ei ole olemassa paljon kansainvälistä taikka suomalaista tutkimusta. Lisäksi tässä aiheessa oli tiedossa se, että se tuottaa todennäköisesti monenlaisia vastauksia moneen eri suuntaan, mikä myös tuki haastattelun valintaa menetelmäksi (Hirsjärvi ym. 1997, 205).

Haastattelutyyppiksi valikoitui teemahaastattelu, joka on strukturoidun ja avoimen haastattelun välimuoto. Teemahaastattelussa ei ole ennalta määriteltyjä tarkkoja kysymyksiä, vaan haastattelu etenee teemoittain vapaassa järjestyksessä. (Hirsjärvi ym. 1997, 208). Haastattelu eteni siis ennalta määriteltyjen aihealueiden mukaan, mutta ensisijaisena tarkoituksena oli luoda keskustelua ja tilaa pohdinnalle. Teemahaastattelu soveltui tähän opinnäytetyöhön, koska aihe oli vähemmän tunnettu sekä tarkoituksena oli saada tietoa haastateltavien omista kokemuksista ja tulkinnoista aiheeseen liittyen.

Koska haastattelun tarkoituksena oli saada aikaan ymmärtämistä, oivaltamista ja uusia ideoita, toteutettiin se ryhmämuotoisena. Ryhmähaastattelussa osallistujia on useampia ja haastattelu ei ole strukturoitu, mutta kuitenkin aiheesta on sovittu etukäteen. Ryhmähaastattelussa osallistujat voivat kannustaa ja rohkaista toisiaan sekä stimuloida toisissaan mielipiteitä, jolloin syntyy usein monipuolista keskustelua. Ryhmähaastattelun haasteisiin kuuluu sen aikataulutus, joka asetti opinnäytetyön ryhmähaastattelun organisoinnissa vaikeuksia ja tarvetta uudelleen järjestelylle. Lisäksi haastattelun rekonstruktio saattaa tuottaa haasteita, koska literoinnissa voi olla vaikeaa saada selvää kuka puhuu milloinkin. (Eskola & Suoranta 1998, 70-72). Tämän takia opinnäytetyön haastattelu tallennettiin videokuvan kanssa, jotta puhuja oli varmasti tunnistettavissa sisällön analysoinnin ajanakin.

Koska opas oli suunniteltu rakentumaan viiden henkilökohtaisen toipumisen prosessin ympärille, rakennettiin haastattelurunko näiden viiden prosessin ympärille. Haastattelun runko noudatti kaavaa, jossa käsiteltiin yksitellen Leamyn ym. (2011) tutkimuksen mukaan laaditut henkilökohtaisen toipumisen viisi prosessia ja prosesseihin kuuluvat osiot. Haastattelun aihe ja runko oli siis hyvin teorialähtöinen, jonka takia haastatteluun osallistujille lähetettiin

luettavaksi ennakkomateriaali, joka koostui toipumisorientaation teoriasta sekä viiden henkilökohtaisen prosessin teoriasta (Liite 8). Näin haastatteluissa ei kulunut aikaa teorian läpikäymiseen, vaan päästiin suoraan keskusteluun. Haastatteluissa jokaisen prosessin kohdalla keskusteltiin miten työntekijät voivat edistää kyseistä toipumisen prosessia asiakastyössä käytännön tasolla. Lisäksi jokaisen prosessin kohdalla keskusteltiin sellaisista tekijöistä työntekijän työskentelyssä, jotka voisivat estää kyseisen prosessin edistämistä. Haastattelujen lopuksi kerättiin työntekijöiden näkemyksiä tulevan oppaan sisällöstä ja millaisia itsereflektointityökaluja he toivoisivat siihen.

Haastattelujen aikana osallistujat pitivät omalla näytöllä auki ennakkomateriaalissa olevaa kuviota henkilökohtaisen toipumisen viidestä prosessista. Kuvio toimi haastattelussa virittävänä tekijänä sekä haastateltavien ei tarvinnut muistaa ulkoa prosessien nimiä tai niihin kuuluvia osia. Haastattelut noudattivat pitkälti ennakkomateriaalissa olevaa prosessien järjestystä ja keskustelua käytiin sen mukaisesti. Haastatteluiden runko poikkesi jonkin verran suunnitelmasta, sillä jo ensimmäisen haastattelun alkupuolella huomattiin, että aika kuluu nopeasti, joten kaikkia alkuperäisen haastattelurungon kohtia ei lähdetty käymään läpi. Jokaisen prosessin kohdalla keskityttiin prosessia edistäviin ja mahdollisimman konkreettisiin tekijöihin sekä prosessia mahdollisesti estäviin tekijöihin työntekijän työskentelyssä.

Kuten aikaisemmin mainittu, haastattelut toteutettiin Teams-sovelluksen välityksellä. Ryhmähaastatteluun oli varattu aikaa kaksi tuntia ja yksilöhaastatteluun 1,5 tuntia. Yhteensä tallennettua materiaalia syntyi lopulta noin 190 minuuttia. Ennen haastatteluja kaikille osallistujille oli lähetetty ennakkomateriaalin lisäksi informaatiokirje opinnäytetyöstä sekä pyydetty kirjallinen suostumus haastatteluun osallistumisesta. Haastateltavat ja haastattelija kävivät keskustelua video- ja ääniyhteydellä. Osallistujilta oli toivottu etukäteen kameroiden pitämistä auki haastattelun ajan, koska haastattelun tavoitteena oli luoda mahdollisimman luonteva keskusteluyhteys, jossa osallistujat voivat stimuloida toistensa mielipiteitä. Katsottiin, että osallistujien kasvojen näkyminen toisilleen tukisi tätä tavoitetta. Myöskin videokuvan avulla aineistoa analysoitaessa oli helpompi pysyä tietoisena siitä, kuka sillä hetkellä puhuu.

Haastatteluiden lisäksi aineistoa kerättiin aikaisemmista tutkimuksista ja teoriakirjallisuudesta. Näistä kerättyä aineistoa käytettiin opinnäytetyön teoriapohjana sekä oppaan sisällössä. Kirjallisuudesta ja tutkimuksista käytettiin niitä aineistoja, joista saatiin tarvittavaa teoriapohjaa oppaan sisältöön sekä tietoa toipumisorientoituneen työotteiden käytöstä ja juurruttamisesta työntekijöiden työotteeseen. Lähdemateriaalit valikoitiin tarkasti luotettavista tieteellisistä artikkeleista ja tutkimuksista. Aineisto koostui pääasiallisesti kansainvälisistä julkaisuista, sillä Suomessa toipumisorientaatiosta on kirjoitettu vielä suhteellisen vähän. Aineistoon valikoitiin toipumisorientaatiosta tehty oleellisin tutkimukset sekä aikaisemmin tehtyjä oppaita toipumisorientaation soveltamisesta sosiaali- ja terveysalan palveluissa. Tutkimusten ja teoriakirjallisuuden sisältöä analysoitiin teemoittelun avulla samalla tavoin, kuin

haastatteluaineistoa ja niitä peilattiin keskenään analyysin aikana. Sisällön analyysistä tarkemmin seuraavassa kappaleessa.

Kuvio 5: Oppaan sisällön kokoaminen

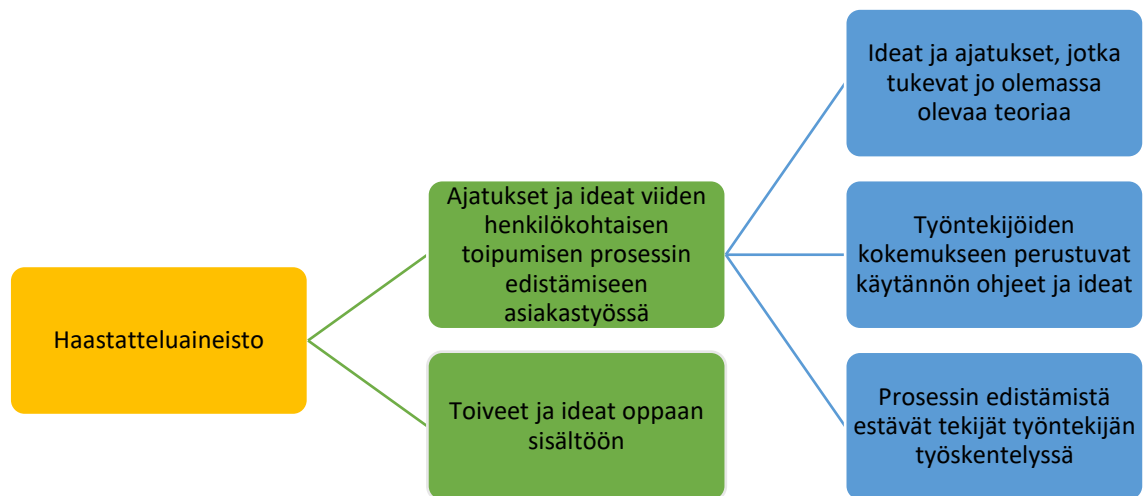
8.2.2 Haastatteluaineiston analyysi

Haastatteluiden tallenteet tuotiin tekstin muotoon käymällä tallenteet systemaattisesti läpi ja kirjaamalla samalla tekstinkäsittelyohjelmalla muistiinpanoja. Haastatteluaineistosta kirjoitettiin auki kaikki ilmenneet ideat ja ajatukset kunkin toipumisen prosessin edistämiseksi sekä ajatukset prosessia mahdollisesti estävistä tekijöistä. Lisäksi tehtiin muistiinpanoja osallistujien toiveista ja ideoista oppaan sisällön suhteen. Aineistosta myös litteroitiin suoria lauseita, joita liitettiin lopuksi oppaan sisältöön.

Sen jälkeen, kun haastatteluaineistot oli tuotu tekstimuotoon, analysoitiin niiden sisältö. Sisällönanalyysillä on tarkoituksena tuottaa tietoa tutkimuksen kohteena olleesta ilmiöstä eli tässä kohtaa henkilökohtaisen toipumisen viiden prosessin edistämisestä asiakastyössä ja työntekijöiden toiveista oppaan sisällöstä. Sisällönanalyysissä analysoidaan haastatteluaineiston sanoja ja niistä koostuvia merkityksiä. Näin analyysin avulla aineistoa voidaan lopulta kuvata ja järjestellä. (Kylmä & Juvakka 2007, 112-113).

Haastatteluaineiston järjestelyssä käytettiin metodina teemoittelua eli haastattelusta koottiin nimettyjen teemojen alle ne kohdat, joissa kyseisestä teemasta puhuttiin (Tietoarkisto 2020). Teemoittelu on toimiva ratkaisu sisällönanalyysin silloin, kun tarkoituksena on ratkoa käytännön ongelmia. Teemoittelun avulla saadaan koottua aineistosta kaikki erilaiset vastaukset kysyttyihin kysymyksiin. (Eskola & Suoranta 1998, 128). Tämän opinnäytetyön haastattelun tarkoituksena on nimenomaisesti kerätä työntekijöiden ajatuksia ja ideoita, joten teemoittelu sisällön analyysin keinona palveli tätä tarkoitusta hyvin.

Teemahaastattelua käyttäessä teemoittelu on usein luontevin sisällönanalyysimetodi, ja analyysin teemat järjestyvät usein teemahaastattelurungon teemojen mukaan (Tietoarkisto 2020). Myös tämän opinnäytetyön sisällön analyysissa teemoittelu noudatti lopulta haastattelurungon järjestystä. Haastattelurunko noudatti viiden toipumisen prosessin järjestystä ja jokaisen prosessin kodalla pohdittiin prosessia edistäviä ja estäviä tekijöitä. Alla olevassa kaaviossa (Kuvio 6) kuvataan tarkemmin aineiston teemoittelun rakentuminen.

Kuvio 6: Haastatteluaineiston teemoittelu

Haastatteluaineiston sisällön analyysi toteutettiin hyvin teoriaohjautuneesti, sillä itse haastattelun aihe pohjautui myös vahvasti valmiiseen teoriaan henkilökohtaisen toipumisen viidestä prosessista toipumisorientaation kontekstissa. Aineistoa peilattiin sisällön analyysissa jatkuvasti aiheen teoriaan ja aineistosta eroteltiin erikseen ne ideat ja ajatukset, jotka tukivat jo olemassa olevaa teoriaa. Aineistosta eriteltiin myös ne ajatukset ja ideat, jotka pohjautuivat enemmän työntekijöiden omiin kokemuksiin ja olivat hyvin käytännönläheisiä ohjeita. Kolmantena aineistosta eroteltiin toipumisen prosessia mahdolliset estävät tekijät työntekijän työotteessa. Haastatteluaineiston teemoittelussa käytettiin apuna värikoodeja, joilla merkattiin aineiston tekstimuodosta mihin teemaan mikäkin kohta sijoittui (Liite 6).

Haastatteluissa syntyi runsaasti keskustelua jokaisen toipumisen prosessin ympärille ja se näkyi myös sisältöä analysoidessa, sillä ideoita ja ajatuksia kertyi jokaisen prosessin kohdalle vähintään toistakymmentä. Teoriaa tukevia ideoita ja ajatuksia kertyi suunnilleen saman verran jokaisen prosessin kohdalla kuin työntekijöiden kokemuksiin perustuvia käytännön ohjeita ja ideoita. Prosessia estäviä tekijöitä nimettiin vaihteleva määrä prosessista riippuen ja usein samat estävät tekijät toistuivat useamman prosessin kohdalla.

Identiteetin prosessin kohdalla haastatteluissa nousi esiin eniten kannustaminen, positiivinen palaute, sosiaalisten roolien vahvistaminen sekä voimavaroihin ja vahvuuksiin keskittyminen. Konkreettisissa ohjeissa korostui minäkuvasta keskustelu eri elämän vaiheiden aikana sekä identiteetin prosessin tukemisen aloittaminen jo päihteiden käytön tai oireilun aikana. Estäviin tekijöihin nimettiin esimerkiksi asiakkaan painostaminen ja stigman vahvistaminen käyttämällä nimityksiä kuten ”narkkari”, ”alkoholisti” tai ”vanki”.

Elämän tarkoituksen prosessissa korostui työntekijöiden näkemykset siitä, että asiakkaalla on oikeus elää itsensä näköistä elämää ja työntekijän tulee kunnioittaa asiakkaan näkemyksiä ja arvoja sekä korostaa holistista työtettä. Myös asiakkaan näkemyksen esiin tulemisen varmistaminen erilaisin keinoin sekä arvomaailmojen ristiriidoista keskustelu olivat keskustelussa esillä konkreettisina ohjeina. Prosessia estäviksi tekijöiksi nousivat suvaitsemattomuus asiakasta kohtaan esimerkiksi siten, että omat arvot alkavat arvottamaan asiakkaan arvomaailmaa.

Keskusteltaessa toivon ja optimismin prosessin edistämisestä, korostui puheessa asiakkaan onnistumisen, kehittymisen ja tavoitteiden saavuttamisen sanoittaminen sekä vertaisuuden kokemusten luominen. Konkreettisia ohjeita nousi esiin tavoitteiden saavuttamisen tukemisessa. Työntekijän kyynistyminen ja ennakkoluulot asiakasta kohtaan pohdittiin estävän prosessin edistämistä.

Yhteyden prosessin kohdalla keskusteluissa nousi esiin työntekijän vuorovaikutus kuten myötätunnon osoittaminen ja huumorin käyttö asiakkaan huumorin mukaisesti. Myös palveluiden vapaaehtoisuuden korostaminen, tasavertaisuuden osoittaminen ja kertominen itsestään jotain persoonana olivat keskustelun aiheina. Huonot kohtaamiset, kuten tunteeeton vuorovaikutustyyli, koettiin yhteyden prosessia eniten estävinä tekijöinä.

Henkilökohtaisen vastuunoton edistäminen, toimintakyvyn tarkka kartoittaminen ja tukeminen itsenäiseen toimijuuteen nähtiin voimaantumisen prosessissa keskeisinä tekijöinä. Lisäksi asiakkaan voimavarojen sanoittaminen silloin, kun asiakas ei siihen itse kykene, korostui konkreettisena ohjeena. Estäviksi tekijöiksi keskusteluissa nousi esiin muun muassa asiakkaan väheksyminen, epäluottamus asiakkaan kykyihin ja asioiden tekeminen asiakkaan puolesta.

Oppaan sisällöstä keskusteltaessa työntekijät kertoivat toivovansa sisältöön esimerkiksi tietoa toipumisorientaation historiasta, työkaluja itsereflektioon ja käytännöllisiä toimintaohjeita. Oppaan toivottiin olevan visuaalisesti miellyttävä ja, että teoria ja ohjeet olisivat selkeästi koottuna erillisiin osioihin. Kaikki toiveet ja ideat sekä edellä mainitut haastatteluissa nousseet aiheet löytyvät vielä tarkemmin liitteestä X, jossa haastatteluaineiston analyysi on koottuna taulukoihin ja värikoodattuna teemoittelun mukaisesti.

8.3 Oppaan arviointi

Opinnäytetyöprosessin aikana kerättiin jatkuvasti palautetta oppaan sisällöstä pitämällä avoin keskusteluyhteys projektiorganisaation kanssa. Oppaan sisällön suunnittelu- ja toteutusvaiheessa keskusteltiin säännöllisesti Vantaan kaupungin edustajan kanssa ja kerättiin palautetta, jonka avulla ohjattiin kehittämisprosessia eteenpäin. Lisäksi kehittämisprosessi mukaili toimintatutkimuksen spiraalimallia (Kuvio 4), jossa haastatteluun osallistuneilta ja kaupungin edustajalta kerättiin palautetta sisällön tuottamisen aikana ja sisältöä kehitettiin aina sen mukaisesti.

Kehittämistoiminnan arvioinnin tarkoituksena on tuottaa tietoa siitä, onko kehittäminen saavuttanut sille suunnitelmassa määritellyt tarkoituksen ja tavoitteen sekä missä asioissa on onnistuttu ja missä ei. Arvioinnilla mitataan yleensä myös kehitetyn tuotoksen hyvyttä. (Toikko & Rantanen 2009, 61). Nämä olivat myös tämän opinnäytetyönarvioinnin tarkoituksena. Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli tuottaa opas, joka on laadukas, selkeä, käytännönläheinen ja käyttäjäystävällinen. Lisäksi tavoitteena oli kehittää Vantaan kaupungin asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön asiakastyötä. Näiden tavoitteiden täyttymistä arvioitiin yksikön työntekijöille lähetetyllä arviointilomakkeella. Arvioin myös omaa toimintaani kehittämisprosessin aikana itsereflektointilomakkeen (Liite 1) avulla opinnäytetyön loppuunsaattamisen jälkeen. Itsereflektointia avaan tarkemmin tulosten tarkastelussa (9.1).

Arviointilomakkeella työntekijät vastasivat asteikolla 1-5 väittämiin (Liite 2) oppaan sisällöstä ja miltä sen käyttömahdollisuudet vaikuttavat. Arviointilomakkeen tarkoituksena oli mitata, onko opas työntekijöiden mielestä kuinka selkeä, visuaalisesti miellyttävä, käytännöllinen ja käyttäjäystävällinen. Oppaan pidemmän ajan pyrkimys on tulla osaksi työntekijöiden perustyötä ja tukea työntekijöitä työöteensa kehittämisessä. Myös näitä asioita eli oppaan toimivuutta mitattiin arviointilomakkeessa. Arviointilomakkeella ei siis pyritty arvioimaan itse toipumisorientaatiota menetelmänä, vaan oppaan sisältöä ja hyödyllisyyttä työntekijöiden työteen kehittämisessä toipumisorientaation mukaiseksi.

Oppaan julkaisun jälkeen kaikille yksikön työntekijöille lähetettiin edellä mainittu arviointilomake, joka oli tehty sähköisen kyselylomakkeen muotoon Webropol-palvelulla. Vastausaikaa arviointilomakkeeseen annettiin tasan viikko. Arviointilomakkeeseen vastasi yksikön työntekijöistä 15 henkilöä. Arviointilomakkeen tuloksista otettiin Webropol-palvelusta raportti, jossa oli nähtävissä jokaisen kysymyksen vastaajamäärä, keskiarvo, mediaani ja moodi sekä lisäksi avoimien kysymysten tekstivastaukset.

8.4 Palautelomakkeen tulokset

Seuraavaksi esitellään palautelomakkeen tulokset palautelomakkeen raportin taulukoisen avulla, joissa ilmenee vastauksen keskiarvo, mediaani ja moodi. Vastaajien määrä oli jokaisessa väittämässä 15. Tuloksien tarkempi tarkastelu tapahtuu kappaleessa 9.1.

Vastaajien tuli vastata väittämiin asteikolla 1-5, jossa arvo 1 tarkoitti ”täysin eri mieltä” ja arvo 5 tarkoitti ”täysin samaa mieltä” (Liite 2).

1. Opas on selkeä ja sitä on helppo lukea

	1	2	3	4	5	Keskiarvo	Mediaani	Moodi
	0,0%	0,0%	0,0%	6,7%	93,3%	4,9	5,0	5

2. Opas on visuaalisesti miellyttävä ja toimiva

	1	2	3	4	5	Keskiarvo	Mediaani	Moodi
	0,0%	0,0%	0,0%	6,7%	93,3%	4,9	5,0	5

3. Oppaan sisältö on käytännönläheistä

	1	2	3	4	5	Keskiarvo	Mediaani	Moodi
	0,0%	0,0%	0,0%	13,3%	86,7%	4,9	5,0	5

4. Opas sisältää oleellista tietoa toipumisorientaation teoriasta

	1	2	3	4	5	Keskiarvo	Mediaani	Moodi
	6,7%	0,0%	6,7%	13,3%	73,3%	4,5	5,0	5

5. Opas sisältää hyödyllisiä ohjeita ja neuvoja toipumisorientoituneen työtteen käyttöön

	1	2	3	4	5	Keskiarvo	Mediaani	Moodi
	0,0%	0,0%	6,6%	6,7%	86,7%	4,8	5,0	5

6. Opas antaa työkaluja itsereflektointiin

	1	2	3	4	5	Keskiarvo	Mediaani	Moodi
	0,0%	0,0%	6,6%	6,7%	86,7%	4,8	5,0	5

7. Pystyn käyttämään opasta työni tukena ja työkaluna

	1	2	3	4	5	Keskiarvo	Mediaani	Moodi
	0,0%	6,6%	0,0%	6,7%	86,7%	4,7	5,0	5

8. Oppaan sisältö tukee minua työotteeni kehittämässä asiakastyössä

	1	2	3	4	5	Keskiarvo	Mediaani	Moodi
	0,0%	6,7%	6,7%	13,3%	73,3%	4,5	5,0	5

9. Uskon käyttäväni opasta jatkossa säännöllisesti työssäni

	1	2	3	4	5	Keskiarvo	Mediaani	Moodi
	0,0%	6,7%	6,7%	40,0%	46,6%	4,3	4,0	5

10. Opas edistää toipumisorientaation juurruttamista yksikön asiakastyöhön

	1	2	3	4	5	Keskiarvo	Mediaani	Moodi
	0,0%	0,0%	0,0%	33,3%	66,7%	4,7	5,0	5

11. Opas soveltuu toipumisorientaatiokoulutusten ja uusien työntekijöiden perehdytyksen tueksi

	1	2	3	4	5	Keskiarvo	Mediaani	Moodi
	0,0%	0,0%	0,0%	13,3%	86,7%	4,9	5,0	5

Avoimiin kysymyksiin ”Kerro halutessasi vastauksiesi perusteluistaja” ja ”Kerro halutessasi muita kommentteja, palautetta tai jatkokehittämideoita” tuli yhteensä 11 tekstivastausta. Tekstivastauksissa tuli ilmi ainoastaan vastaajien positiivisia näkemyksiä oppaasta eikä perusteluissa todettu kriittisiä mielipiteitä. Vastauksissa nousi esiin oppaan selkeys, helppolukuisuus ja käyttäjäystävällisyys. Oppaan hyvin toteutettu visuaalinen ilme mainittiin myös useammassa vastauksessa. Lähes kaikissa tekstivastauksissa todettiin, että opas vastaa työssä ilmenneeseen tarpeeseen ja se koettiin hyödylliseksi itsereflektointityökaluksi osaksi arkea.

9 Pohdinta

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli suunnitella, tuottaa ja arvioida työntekijöille opas toipumisorientaation mukaisesta työotteesta Vantaan kaupungin asumisen sosiaalisen kuntoutuksen yksikön asiakastyöhön. Opinnäytetyön tavoitteena oli luoda opas, joka on laadukas, selkeä, käytännönläheinen ja käyttäjäystävällinen. Lisäksi toisena tavoitteena oli kehittää asumisen sosiaalisen kuntoutuksen yksikön asiakastyötä. Opinnäytetyön opasta kehittävä tutkimuskysymyksenä ammattilaisille oli: Miten työntekijä voi edistää asiakkaan henkilökohtaisen toipumisen viittä prosessia?

Opinnäytetyön tarkoitus saavutettiin hyvin ja opinnäytetyön tutkimuksellisen kehittämistoiminnan tuotoksena syntyi Toipumisorientoitunut työote asiakastyössä -opas yhteistyössä

Vantaan kaupungin asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön kanssa. Opinnäytetyön tavoitteet saavutettiin myös erinomaisesti työntekijöiltä saadun palautteen mukaan.

Opinnäytetyön tutkimuskysymykseen saatiin vastaukset. Ammattilaisten haastatteluissa saatiin kattavasti tietoa työntekijöiden ajatuksista ja ideoista henkilökohtaisen toipumisen viiden prosessin edistämisestä asiakastyössä. Vastauksia tutkimuskysymykseen saatiin myös teoriakirjallisuuden ja edellisten tutkimusten avulla. Oppaan sisällön kokoamista määritteli opinnäytetyön tutkimuskysymys ja opas itsessään tähtää myös vastaamaan siihen, miten työntekijä voi edistää asiakkaan henkilökohtaisen toipumisen viittä prosessia.

Opas on avoimesti saatavilla Vantaan kaupungin internetsivuilla ja Theseuksen sähköisessä tietokannassa opinnäytetyön yhteydessä. Opasta aiotaan myös levittää laajemmin Vantaan kaupungin palveluissa sekä mahdollisesti myös muualle Suomen sosiaalipalveluihin tai hankkeisiin, joissa on kiinnostusta toipumisorientoituneeseen työotteeseen.

9.1 Tulosten tarkastelu

Tämän opinnäytetyön konkreettisena tuotoksena syntyi Toipumisorientoitunut työote asiakastyössä -opas Vantaan kaupungin sosiaalipalveluihin. Oppaan sisältö rakennettiin ammattilaisten haastatteluiden lisäksi teoriakirjallisuuden ja aikaisempien tutkimusten pohjalta. Oppaan sisältö on koottu tutkimuksellisia menetelmiä käyttäen ja sisältö on linjassa opinnäytetyön viitekehyksen sekä aikaisempien toipumisorientaatiotutkimusten kanssa. Ammattilaisten haastatteluista koostettiin oppaaseen Ammattilaisen vinkit -osiot, jotka sisältävät käytännöllisiä vinkkejä kunkin toipumisen prosessin edistämiseen asiakastyössä. Lisäksi haastatteluihin osallistuneet työntekijät olivat mukana kehittämässä oppaan sisältöä.

Toipumisorientaation viitekehyksen mukaisen työotteen implementointi on ollut Suomessa haastavaa, vaikka tietopohjaa toipumisorientaatiosta on jo vuosien varrella syntynyt paljon. Muutos mielenterveyspalveluissa toipumisorientoituneeseen suuntaan on tapahtunut Suomessa hitaasti, eikä teoria ole päässyt kiinnittymään käytäntöön asti. Suomessa tätä haastetta kasvattaa se, ettei suomenkielisiä materiaaleja ja julkaisuja ole vielä paljoa. (Nordling 2018, 1480, 1482). Tämä opas vastaa siis myös kansalliseen tarpeeseen laadukkaasta toipumisorientaatiomateriaalista ja työkaluista toipumisorientaation implementointiin.

Oppaan tavoitteiden onnistumista voidaan peilata työntekijöille lähetetyn arviointilomakkeen tuloksiin. Arviointilomakkeen mukaan tavoitteet ja oppaan pyrkimys saavutettiin todella hyvin. Kaikkien vastauksien keskiarvot olivat yli neljä ja vaihtelua keskiarvoissa oli hyvin vähän. Korkeimmat keskiarvot liittyivät väittämiin oppaan selkeydestä, visuaalisuudesta ja käytännöllisyydestä. Matalimmat taas oppaan mahdollisuuksista oman työotteen kehittämiseen ja oppaan säännölliseen käyttöön omassa työssä jatkossa. Selkeästi siis oppaan konkreettiseen

käyttöön liittyi eniten eriäviä mielipiteitä, mutta toisaalta näissäkin väittämässä lähes kaikki olivat jokseenkin tai täysin samaa mieltä.

Arviointilomakkeen mukaan opas on kaikkien vastanneiden työntekijöiden mielestä selkeä, helppolukuinen, visuaalisesti miellyttävä ja käytännöllinen. Näissä vastauksien keskiarvot olivat myös parhaimmat eli 4,9. Lisäksi tekstivastauksissa korostettiin oppaan käyttäjäystävällisyyttä, visuaalista ilmettä, sopivaa pituutta ja selkeää tekstiä. Tämän opinnäytetyön tavoitteena oli luoda opas, joka on laadukas, selkeä, käytännönläheinen ja käyttäjäystävällinen. Arviointilomakkeen mukaan tämä tavoite saavutettiin erinomaisesti.

Oppaan toisena tavoitteena oli kehittää asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen asiakastyötä. Arviointilomakkeen tulosten mukaan lähes kaikki vastanneet työntekijät olivat sitä mieltä, että opasta pystyy käyttämään oman työn tukena ja työkaluna sekä opas tukee oman työotteen kehittämistä. Näissä vastauksien keskiarvot olivat matalimmat eli 4,5 ja 4,3. Kaikki vastanneet kokivat, että opas edistää toipumisorientaation juurruttamista yksikön asiakastyöhön. Näiden tulosten perusteella voidaan todeta, että opas nähdään mahdollisuutena yksikön asiakastyön kehittämiseen. Tämän tavoitteen tosiasiallista toteutumista pystyttäisiin aidosti mitata vasta, kun opas on ollut jonkin aikaa yksikön käytössä.

Oppaan pyrkimyksenä oli, että työntekijät voisivat aidosti käyttää sitä työssään ja että se antaisi työkaluja itsereflektointiin. Arviointilomakkeen vastausten mukaan lähes kaikki vastanneet työntekijät uskoivat käyttävänsä opasta jatkossa säännöllisesti työssään ja kokivat oppaan sisältävän hyödyllisiä ohjeita ja neuvoja työotteen käytöstä. Myös suurin osa vastanneista koki oppaan antavan työkaluja itsereflektioon. Oppaan pyrkimys toteutui näiden tulosten perusteella hyvin.

Oppaan julkaisutilaisuudessa ja julkaisun jälkeisissä kokouksissa kerätyn palautteen mukaan opas koettiin tulevan tarpeeseen ja tosiasialliseen käyttöön työntekijöiden työssä. Palautteessa korostui uusien työntekijöiden kokemus siitä, että opas auttaa heitä perehtymään yksikön työhön ja ymmärtämään toipumisorientaation mukaista työskentelyä paremmin. Palautteen mukaan työntekijät kokivat oppaan houkuttelevan lukemaan ja herättävän ajatuksia, mikä puolestaan kannustaa itsereflektioon. Myös arviointilomakkeen vastauksien mukaan kaikki vastanneet työntekijät kokivat oppaan soveltuvan työntekijöiden koulutusten ja perehdytyksen tueksi.

Hyvän kirjallisen oppaan tuottamisessa tulee ottaa aina huomioon sen kohderyhmä ja miettiä sisällön kieli, muoto ja ulkoasu sen mukaisesti. Tässä oppaassa on alusta alkaen otettu tarkasti huomioon sen kohderyhmä, ja oppaan kehittämisessä on ollut koko prosessin ajan mukana kohderyhmän edustajia, mikä on itsessään jo edesauttanut hyvän oppaan rakentamista. Tässä oppaassa käytetty selkeä, ytimekäs ja helposti luettava kieli tekee myös siitä osin laadukkaan. (Flander, Järvinen & Vesa 2014, 8-9).

Hyvän oppaan piirteisiin kuuluu myös oppaan visuaalisuus; oppaan ulkomuodon tulee houkuttaa lukemaan ja auttamaan lukijaa ymmärtämään tekstin sisältöä. Jos opas tuotetaan organisaatiolle, tulee sen ulkomuodossa useimmiten huomioida organisaation visuaalinen identiteetti. (Flander, Järvinen & Vesa 2014, 9-10). Visuaaliset elementit on huomioitu tarkkaan tässä oppaassa, sillä opas on tuotettu huolellisesti Vantaan kaupungin graafikon kanssa. Näin oppaasta on saatu ulkomuodoltaan selkeä, laadukas, lukijaystävällinen ja sen visuaalisessa ilmeessä on otettu huomioon Vantaan kaupungin graafiset ohjeet.

Tämän opinnäytetyön kaltaisia aikaisempia tuotoksia ei ole tehty useita. Joitakin oppaita toipumisorientaation viitekehyksen mukaisesta työskentelystä löytyy kansainvälisistä teoksista (Framework for recovery-oriented practice 2011; Shepherd 2008; Slade 2013), mutta suomenkielisiä vastineita ei ole ollut olemassa tätä opinnäytetyötä tehdessä. Tämänhetkiset suomenkieliset tieteelliset julkaisut toipumisorientaatiosta keskittyvät pitkälti toipumisorientaation teoreettiseen viitekehykseen tai sen hyödyntämiseen mielenterveys- ja päihdetyössä, mutta eivät kovinkaan konkreettisella tasolla. Käytännönläheiselle, konkreettiselle ja asiakastyöhön keskittyvälle oppaalle oli tässäkin mielessä Suomessa tarvetta. Aikaisemmat julkaisut myöskin keskittyivät useasti terveydenhuollon ja psykiatrian puolelle ja näin sosiaalihuollon konteksti on jäänyt vähemmälle.

Suhteessa aikaisempiin kansainvälisiin toipumisorientaatio-oppaisiin, on tässä oppaassa paljon samoja piirteitä. Tässä oppaassa toistuvat samat teoreettiset taustat, kuin kansainvälisissä oppaissa sekä sisältöä määrittelevät toipumisorientaation periaatteet. Myös aikaisemmissa oppaissa on käytetty itsereflektoinnin tukena ”tarkastuslistoja”, joissa haastetaan työntekijää pohtimaan, onko tämä toiminut toipumisorientoituneesti. Tähän oppaaseen on tuotu kansainvälisestä aineistosta termi ”self-management -taidot”, johon on oppaassa lisätty vielä löyhä suomennos ”itseohjautuvuus” perään. Self-management termille ei ollut opasta tehdessä suomennosta toipumisorientaation kontekstissa, joten se päätettiin pitää sellaisenaan, jottei tähän käsitteeseen liittyvät nyanssit katoaisi sitä suomentaessa. Tässä oppaassa on siis paljon vaikutteita kansainvälisestä aineistosta.

Olen reflektoinut opinnäytetyön tekijänä myös omaa työskentelyäni koko kehittämisprosessin aikana ja tehnyt itsearviointia oppaan lopullisesta versiosta. Koen, että olen koko prosessin aikana pyrkinyt mahdollisimman kriittiseen, huolelliseen ja ammatilliseen tarkasteluun oppaan suunnittelussa, tuottamisessa ja arvioinnissa. Alusta alkaen pyrin tekemään kaikkeni sen eteen, että oppaasta tulisi oikeasti käyttökelpoinen ja hyödyllinen yksikön työntekijöille. Tämän takia halusin prosessin aikana varmistaa eri tavoin, etten sokeutuisi omalle toiminnalleni ja tuottaisi vain oman näkemykseni mukaista opasta. Jatkuva keskustelu yhteistyöorganisaation edustajan kanssa sekä spiraalimallin mukainen kehittäminen auttoivat tässä ja koen onnistuneeni ottamaan oppaan sisällössä huomioon sen kohderyhmän hyvin.

Vahva visio oppaasta syntyi jo heti prosessin alkuvaiheessa ja opas lopulta rakentuikin pitkälti tämän alkuperäisen mielikuvan mukaisesti. Vahvimmin lopullisessa oppaassa toteutui alkuperäisestä ajatuksesta sen rakentuminen viiden henkilökohtaisen toipumisen prosessin ympärille. Toipumisorientaation viitekehyksen ollessa kovin monitasoinen ja monen taustateorian yhdistyessä siinä, hahmotin itsekin aluksi kaikista parhaiten toipumisorientoituneen työtteen näiden toipumisen prosessien tukemisen kautta. Alkuperäisessä ideassani oppaassa oli viisi hyvin visuaalisesti toteutettua aukeamaa jokaisen toipumisen prosessin tukemisesta ja onnistuun tuomaan tämän vision myös lopulliseen oppaaseen. Koen, että näiden aukeaminen toteutus on oppaan yksi onnistuneimmista asioista.

Oppaan sisällön kehittäminen yhdessä työntekijöiden kanssa toi tarvitsemaani vahvistusta siihen, millainen sisältö olisi mahdollisimman hyödyllinen. Haastatteluissa ilmeni, että työntekijöille oli haastattelun päätteeksi muodostunut hyvin samanlainen mielikuva oppaan rakenteesta, kuin itselläni. Osallistujat toivoivat myös selkeitä visuaalisia osioita, jotka olisivat erillään teoriaosuudesta sekä mainitsivat värikkäät aukeamat, johon olisi koottu ohjeita ja vinkkejä. Työntekijöiden kanssa tehdyn kehittämisen myötä oppaaseen nousi lisäksi uudenlaisia osioita, joita en ollut tullut itse ajatelleeksi. Työntekijät toivoivat osiota, jossa mainittaisiin ”yleisimmistä sudenkuopista” eli asioista, joita ei tulisi tehdä, mutta joihin ehkä yleisimmin haksahdetaan. Myös ammattilaisten vinkit -osiot tulivat täysin työntekijöiden ideoista enkä olisi pystynyt niitä itsekseni laatimaan.

Oppaan visuaalinen puoli rakentui mielestäni erinomaisesti ja koen sen olevan erittäin toimiva ja tukevan oppaan sisältöä. Koin jo prosessin alkuvaiheessa tärkeäksi, että oppaasta tulisi värikäs ja houkutteleva ulkomuodoltaan, mutta selkeää suunnitelmaa sen konkreettiselle toteuttamiselle ei ollut. Vasta kun tutkimuslupa myönnettiin, pystyttiin alkaa selvittämään Vantaan kaupungin kanssa, voisiko kaupungin viestinnästä saada resursseja oppaan taittamiselle. Tämä saatiin onnistumaan ja graafikon avulla visuaalinen ilme pystyttiin toteuttamaan toivotulla tavalla. Ulkomuodon toteuttamisessa isoin haaste oli oppaan kuvituskuvat. Kaupungin omasta aineistopankista ei löytynyt sopivia kuvia ja samalla kaupungin graafiset ohjeet olivat tarkat kuvien kriteereistä. Olen lopulta tyytyväinen, että päätin suunnitella ja tuottaa tarvittavat kuvat itse läheiseni avulla. Näin oppaan ulkomuoto rakentui kuvia myöten yhtenäiseksi ilmeeksi.

Teoriakirjallisuutta lukiessa huomasin samojen ammattisanojen toistuvan toipumisorientoitunutta työskentelyä kuvatessa; voimavarakeskeisyys, positiivinen mielenterveys, voimaantuminen, osallisuuden tukeminen ja niin edelleen. Koin kaipaavani jotain konkreettisempaa samoin kuin yksikön muutkin työntekijät. Oppaan tavoitteena oli olla käytännönläheinen ja helposti luettava, jotta sitä lukiessa voisi nopeasti tarttua konkreettisiin asioihin omassa työskentelyssä. Sekä omasta mielestäni että arviointilomakkeen tulosten mukaan tämä toteutui oppaassa hyvin ja uskon oppaan antavan oikeaa konkreettista hyötyä työhön.

Toisaalta myös käytännönläheisyys ja konkreettisuus ovat myös niitä asioita, joita olisi voinut vielä kehittää oppaassa pidemmälle. Oppaassa on vielä paljon laajoja yläkäsitteitä työskentelylle, jotka olisin halunnut pilkkoa konkreettisemmalle tasolle. Lukijoille olisi voinut myös olla antoisampaa, jos oppaassa olisi enemmän selitetty miksi asioita tulee tehdä juuri näin. Työntekijöiden haastatteluissa nousi oivaltavaa keskustelua ja perusteluja jokaisen prosessin kohdalla nimetyistä edistävistä tekijöistä, jotka olisi ollut mieluista tuoda myös osaksi oppaan sisältöä. Oppaan tarkoitus oli kuitenkin olla lyhyt ja käsikirjamainen, joten sisältöä piti rajata. Myös aikataulu ja resurssit olivat rajalliset, jonka takia työskentelyotteen pohtiminen vielä konkreettisemmalle tasolle ei ollut tällä kertaa mahdollista.

9.2 Eettisyys

Opinnäytetyö noudatti koko kehittämisprosessin ajan hyvää tieteellistä käytäntöä, johon kuuluu muun muassa rehellisyys, huolellisuus ja tarkkuus tutkimustyössä (Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa 2012, 6). Opinnäytetyön toteutuksen aikana toimittiin näiden arvojen mukaisesti. Opinnäytetyössä sovellettiin sellaisia tutkimustiedonhankinta- ja arviointimenetelmiä, jotka ovat eettisesti kestäviä ja tieteellisen tutkimuksen kriteerien mukaisia. Opinnäytetyössä viitattiin muiden tutkijoiden julkaisuihin asianmukaisella tavalla sekä asianmukainen tutkimuslupa haettiin Vantaan kaupungilta (Liite 7). Nämä kuuluvat myös Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (Hyvä tieteellinen käytäntö... 2012, 6) mukaiseen ohjeistukseen hyvästä tieteellisestä käytännöstä.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta on määritellyt myös tarkemmin ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet, jossa määritellään henkilötietojen eettisestä käsittelystä tutkimuksessa (Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa 2019). Opinnäytetyön haastattelua varten pyydettiin haastatteluun osallistuvilta sähköpostiosoitteet, mutta osallistujien tiedoista ei kerätty henkilörekisteriä. Opinnäytetyössä otettiin huomioon henkilötietojen käsittelyyn liittyvät eettiset periaatteet sekä lainsäädäntö.

Haastatteluun osallistuneille lähetettiin suostumuslomake, jossa pyydettiin osallistujalta suostumus tutkimukseen osallistumiseen, hänen tuottaman aineiston käyttämiseen tutkimuksessa sekä haastattelun kuvaamiseen, äänittämiseen ja tallentamiseen. Suostumuslomakkeessa kerrottiin myös kerätyn tiedon käsittelystä ja poistamisesta sekä tutkimukseen osallistumisen keskeyttämisen mahdollisuudesta missä tahansa vaiheessa tutkimusta. Lisäksi haastatteliijoille lähetettiin informointikirje tutkimukseen osallistumisesta, jossa kerrottiin tutkimuksen tarkoitus, tavoite, sisältö sekä todettiin, ettei osallistujien henkilötietoja kerätä taikka niistä synny henkilötietorekisteriä. Kuvatus informointikirjeen lähettäminen kuuluu myös eettisten periaatteiden mukaiseen toimintaan (Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen... 2019, 8-9).

Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry on julkaissut eettiset ohjeet sosiaalialan ammattihenkilöstölle (Arki, arvot ja etiikka 2018). Ohjeen mukaan ammattihenkilöstön tulee edistää asiakkaisen osallisuutta ja kunnioittaa asiakkaiden itsemääräämisoikeutta (Arki, arvot ja etiikka 2018, 12, 16). Laissa sosiaalihuollon ammattihenkilöstöstä (817/2015 4§) määritellään myös ammattieettiset velvollisuudet seuraavasti: ”Sosiaalihuollon ammattihenkilön ammatillisen toiminnan päämääränä on sosiaalisen toimintakyvyn, yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistäminen sekä syrjäytymisen ehkäiseminen ja hyvinvoinnin lisääminen”. Opinnäytetyössä kehittämistoimintana tuotetun oppaan tarkoituksena on toimia työkaluna asiakastyössä asiakkaiden osallisuuden ja kuntoutumisen edistämiseksi. Lisäksi toipumisorientaation viitekehyksen mukaisen työskentelyotteen piirteisiin kuuluu vahvasti asiakkaan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen. Oppaan sisältö on siis linjassa ammattieettisten periaatteiden kanssa ja näin ollen tukee työntekijöiden eettistä työskentelyä.

Opinnäytetyön tekijän rooli oli tässä tutkielmassa haastava, sillä opinnäytetyötä tehdessä toimittiin samanaikaisesti työntekijänä yksikössä, johon opinnäytetyö toteutettiin. Nämä kaksi roolia tuli tarkasti pitää erillään, jotta työskentely pystyi olla mahdollisimman objektiivisesta tässä opinnäytetyössä. Kaksoisroolin mahdollisia vaikutuksia opinnäytetyön tulokseen vähensi kuitenkin jo itsessään opinnäytetyön aihe. Kyseessä ei ollut tutkimus, vaan kehittämistyö, joka kohdistui työotteeseen ja konkreettiseen tuotokseen eli oppaaseen. Opinnäytetyössä sovellettiin yhteiskehittämisen ja toimintatutkimuksen menetelmiä, joissa tutkijan rooli on aktiivisessa osassa prosessissa ja tavoitteessa positiiviseen muutokseen. Opinnäytetyön aiheena ei ollut tutkia asiakkaita, työntekijöiden työtä, työyhteisön työkuluttuuria tai -tapoja. Näiden aiheiden kanssa eettisyydessä olisi ollut vaikeampia ristiriitoja ja objektiivisuuden pitäminen vielä haastavampaa. Tässä opinnäytetyössä työntekijöiden haastattelun tarkoituksena oli kerätä osallistujien ajatuksia, ideoita, kokemuksia ja toiveita. Tutkielmassa ei siis arvioinut haastateltavien vastauksia, vaan ainoastaan kerättiin ja koottiin niitä yhteen, kuten haastatteluaineiston analyysissa on kuvattu. Tämä tuki sitä asetelmaa, että tutkielman tekijä oli mukana työyhteisössä kehittämässä yhteistä kiinnostuksen kohdetta, enkä tutkimassa tai arvioimassa työntekijöitä.

Haastattelun aihe ja edellä mainittu asetelma saattoi myös helpottaa haastateltavien mahdollisuuksia osallistua haastatteluun mahdollisimman rehellisesti. Opinnäyttyötä tehdessä ei toimittu haastateltavien esihenkilönä sekä haastateltavista oli rajattu ulos tutkielman tekijän oman tiimin (asumisen sosiaaliohjaus) työntekijät, mikä myös edesauttoi luotettavan haastatteluaineiston syntymistä. Samanaikaista roolia työntekijänä ei tietenkään voitu täysin sulkea pois ja kaksoisroolilla on voinut olla haastattelun tuloksiin vaikutuksia. Työntekijät saattoivat vastata kaunistellen taikka estottomammin haastatteluissa, koska haastattelija oli työyhteisön jäsen. Joku toinen tutkija olisi voinut saada osallistujilta erilaiset vastaukset, kuin tässä opinnäytetyössä saatiin. Haastatteluissa nousi myös esiin vastauksia, joista oltiin ammatillisesta

näkökulmasta eri mieltä haastateltavien kanssa, mutta tilanteessa tiedostettiin rooli tutkielman tekijänä ja eikä havaittuihin epäkohtiin lähdetty puuttumaan.

Opinnäytetyöprosessin aikana toimittiin aina ennen kaikkea tutkielman tekijänä ja opinnäytetyö tehtiin ensisijaisesti Laurea-ammattikorkeakoululle. Haastattelutilanteissa toimittiin tutkielman tekijän roolista käsin eikä työntekijän roolissa. Objektiiivinen ja mahdollisimman ulkopuolinen ote säilytettiin haastatteluiden toteuttamisessa sekä aineiston analysoimisessa. Haastattelutilanteessa oltiin erittäin tarkkoja siitä, ettei haastateltavia tai haastattelun tuloksia johdateltu sekä omat ennakkokäsitykset tunnistettiin haastattelun vastauksien suhteen. Haastattelu noudatti etukäteisvalmisteluineen perinteisiä tutkimuksellisia käytänteitä, jotka vahvistavat toimimista tutkielman tekijän roolissa haastattelutilanteessa. Objektiiivista roolia vahvisti myös se, ettei opinnäytetyötä tehty työajalla ja viestintä haastatteluun osallistuneiden sekä muiden yhteistyötahojen kuten graafikon kanssa käytiin opiskelijasähköpostin kautta eikä työsähköpostilla. Opinnäytetyöstä ei myöskään maksettu minkäänlaista rahallista palkkiota taikka saatu henkilökohtaista hyötyä tutkimustuloksista (esim. tutkimus ei liittynyt kaupalliseen tuotekehitykseen).

Oppaan valmistusvaiheessa sen sisältöä ja laatua arvioitiin säännöllisesti ja kriittisesti Vantaan kaupungin edustajan ja haastatteluun osallistuneiden kanssa. Opinnäytetyö myös tarkastutettiin Vantaan kaupungin edustajalla ennen sen julkaisua. Oppaan sisältö perustui haastatteluaineiston lisäksi aikaisempiin tutkimuksiin ja teoriakirjallisuuteen. Oppaan sisältö ja laatu ei ollut siis pelkästään omien tulkintojeni ja havaintojeni varassa, mikä edesauttoi mahdollisimman objektiiivisen tuloksen syntymistä.

Kukaan tutkija ei pysty olemaan täysin objektiiivinen tutkimuksessaan eikä varsinkaan silloin, kun tutkielman tekijä on myös työyhteisön jäsen. On kuitenkin keinoja, joilla parhaaseen mahdolliseen objektiivisuuteen voin tutkielman tekijänä tähdätä. Kuten edellä on kuvailtu, tutkielman tekijän roolin erillään pitämistä työntekijän roolista edesautettiin monin eri tavoin. Yksi tärkeimpiä työkaluja tähän oli reflektiivisyys kaksoisroolin suhteen. Koko opinnäytetyöprosessin ajan pyrittiin olemaan tietoisia kaksoisroolista ja pitämään nämä kaksi roolia erillään. Tiedostettiin, että työntekijänä hallussa oli eri tavalla aikaisempaa tietoa kohderyhmän työyhteisöstä, työstä ja opinnäytetyön aiheesta kuin välttämättä ulkopuolisen tutkielman tekijällä olisi ollut. Omista ennakkokäsityksistä ja tulkinnoista oltiin jatkuvasti tietoisia, jotta ne eivät vaikuttaisi opinnäytetyön tekemiseen tai sen tuloksiin. Ennakkokäsitykset työntekijänä ja alan ammattilaisena olisivat voineet johdatella omien halujen mukaisesti esimerkiksi haastattelutilanteessa, aineiston analyysissa tai oppaan sisällön tuottamisessa.

9.3 Luotettavuus

Tässä tutkimuksessa käytettiin kvalitatiivisen tutkimuksen menetelmiä ja siten luotettavuuden arviointi tarkastellaan myös laadullisen tutkimuksen näkökulmasta. Laadullisessa

tutkimuksessa luotettavuuden arviointi kohdistuu koko tutkimusprosessiin (Eskola & Suoranta 1998, 153) ja luotettavuuden kriteereinä voidaan käyttää uskottavuutta, vahvistettavuutta, refleksiivisyyttä ja siirrettävyyttä (Kylmä & Juvakka 2007, 127).

Laadullisen tutkimuksen uskottavuutta arvioitaessa pohditaan ovatko tutkimustulokset linjassa tutkimukseen osallistuneiden näkemysten kanssa. Uskottavuutta voidaan vahvistaa keskustelemalla tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden kanssa tutkimuksen eri vaiheissa sekä tutkijan omalla itsereflektoinnilla ja työprosessin tarkalla dokumentoinnilla voi vahvistaa uskottavuutta. (Kylmä & Juvakka 2007, 128). Tässä tutkimuksessa uskottavuutta vahvistettiin työntekijöiden haastattelulla sekä spiraalimallisella kehittämistoiminnalla eli työn tuloksista kerättiin prosessin eri vaiheissa palautetta sekä pidettiin jatkuva avoin keskusteluyhteys projektiorganisaation edustajiin työn etenemisestä.

Vahvistettavuuden kriteeri kohdistuu koko tutkimusprosessiin; esimerkiksi toisen tutkijan tulee pystyä seuraamaan tutkimuksen dokumentoinnista tutkimusprosessin kulkua pääpiirteittäin. Tämä edellyttää tutkimuksen tarkkaa dokumentointia, jossa tulee näkyväksi tutkimuksen kaikki eri vaiheet kuten tutkijan menetelmälliset valinnat ja analyyttiset oivallukset. (Kylmä & Juvakka 2007, 129) Tämän opinnäytetyön kehittämisprosessi dokumentoitiin tarkasti. Opin- näytetyöraportissa toteutuksen kuvaus on rehellinen ja läpinäkyvä eli siinä kuvataan myös prosessin suunnanmuutokset ja vastoinkäymiset, mikä osaltaan on edistänyt myös tutkijan itsereflektointia.

Tarkka raportointi on myös osa reflektiivisyyden kriteerin edistämistä. Huolellinen raportointi ja dokumentointi ovat tutkijan työkaluja omien lähtökohtien tunnistamiseen tutkijana sekä sen tiedostamiseen, kuinka itse vaikuttaa aineistoonsa ja tutkimusprosessiin. Huolellinen ja kuvaileva raportointi edistää lisäksi tutkimuksen siirrettävyyttä, koska tällöin lukija pystyy arvioimaan tutkimuksen tulosten siirrettävyyttä muihin vastaaviin tilanteisiin. (Kylmä & Juvakka 2007, 129).

Opinnäytetyö tehtiin tutkimuksellisten käytänteiden mukaisesti, jotka on kuvailtu ja perusteltu tässä opinnäytetyössä tarkkaan. Tässä opinnäytetyössä on kuvailtu rehellisesti ja avoimesti kehittämisprosessin kulku, kuitenkin säilyttäen haastateltavien anonymiteetti sekä tuomatta ilmi työpaikan sisäisiä tai luottamuksellisia asioita. Tutkielman tekijän ja työntekijän roolia on käsitelty avoimesti eettisessä pohdinnassa. Kaksoisroolia reflektointiin myös opinnäytetyön suunnitelmassa ja tutkimuslupahakemuksessa, mikä myös osiltaan edesauttoi päällekkäisten roolien vaikutusten tiedostamista opinnäytetyöprosessin aikana.

Kehittämistoiminnassa tiedon käyttökelpoisuus on yksi keskeisimmistä luotettavuuden mittareista. Kehittämistoiminnassa tuotetun tiedon täytyy siis olla sekä todenmukaista että hyödyllistä, jotta sitä voidaan pitää luotettavana. (Toikko & Rantanen 2009, 121). Tämän opinnäytetyön yhtenä tavoitteena oli tuottaa käytännönläheinen opas, joka tulee suoraan työelämän

tarpeeseen. Arviointisuunnitelmassa oli otettu huomioon opinnäytetyön käytännöllisyyden arviointi sekä työntekijöiden palautelomakkeessa että itsereflektoinnissa.

Tämän opinnäytetyön luotettavuutta lisäsi myös sen tarkka arviointi ja arviointiin kuuluva kattava palautelomake työntekijöille. Opinnäytetyön arviointi piti sisällään itsereflektoinnin, joka edistää tutkimuksen vahvistettavuutta, uskottavuutta ja reflektiivisyyttä (Kylmä & Juvakka 2007, 127-129). Työntekijöiden palautelomakkeeseen vastattiin anonymisti, joka osaltaan on edistänyt vastauksien rehellisyyttä ja siten tuloksien luotettavuutta. Tässä opinnäytetyössä käytettiin tiukkaa lähdekritiikkiä ja viittaustapa oli tarkka, jotka ovat tärkeä osa hyvää tieteellistä käytäntöä ja edistävät tutkimuksen luotettavuutta (Hyvä tieteellinen käytäntö... 2012, 6, 8).

9.4 Jatkotutkimusideat

Oppaan jatkokehittämisideoita on tullut esiin useita sekä sen käytön laajentamista aloitettiin yhteistyöorganisaatiossa suunnittelemaan heti julkaisun jälkeen. Opasta voitaisiin jatkokehittää jo lähitulevaisuudessa siten, että se esiteltäisiin avoimesti asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön asiakkaille ja asiakkaiden näkemyksiä oppaasta sekä toipumis-orientoituneesta työotteesta kerättäisiin systemaattisesti. Asiakkaiden palautteen pohjalta opasta voitaisiin kehittää eteenpäin ja näin asiakkaat pääsisivät osallistumaan asiakastyön kehittämiseen, joka on itsessään jo yksi toipumisorientaation ydinperiaatteista.

Oppaan pohjalta voitaisiin tulevaisuudessa tehdä jatkotutkimus työotteen toimivuudesta. Toipumisorientaation viitekehyksen mukainen työskentely otettiin käyttöön Vantaan kaupungilla alun perin sen takia, että sillä haluttiin edistää asiakkaiden osallisuutta ja kuntoutumista. Kun toipumisorientoitunut työote ja tämä opas on ollut jonkin aikaa yksikössä käytössä, voitaisiin tutkia, onko näillä ollut vaikutusta asiakkaiden osallisuuteen tai kuntoutumiseen. Lisäksi työntekijöitä voitaisiin tulevaisuudessa kartoittaa kokemuksia työotteen käytöstä ja ovatko kokeneet oppaasta olleen hyötyä oman työotteen kehittämisessä.

Opasta on myös ideoitu käytettäväksi jatkossa uusien työntekijöiden perehdytyksen sekä koulutuksen tukena. Arviointilomakkeen mukaan työntekijät kokivat myös oppaan sopivan hyvin perehdytyksen ja koulutuksen tueksi. Opasta on lisäksi suunniteltu levitettäväksi Vantaan kaupungin sosiaalitoimen aikuisten ja nuorten palveluiden muihin yksiköihin sekä yhteistyökumppaneille. Kaiken kaikkiaan opas on otettu vastaan työelämään avoimin sylin ja se on tullut työntekijöiden todelliseen tarpeeseen. Oppaan jatkokehittämiselle ja hyödyntämiselle on osoitettu työelämässä suurta kiinnostusta, joten opasta tullaan jatkossa toivottavasti näkemään monissa erilaisissa ja uusissa yhteyksissä.

Lähteet

Painetut

Anthony, W. 1993. Recovery From Mental Illness: The Guiding Vision of the Mental Health Service System in the 1990s. *Psychosocial Rehabilitation Journal* 4/1993, 11-23

Arki, arvot ja etiikka. 2018. Sosiaalialan ammattihenkilöstön eettiset ohjeet. 2. painos. Helsinki: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry

Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino

Framework for recovery-oriented practice. 2011. Mental Health, Drugs and Regions Division, Victorian Government Department of Health. Melbourne: State Government of Victoria

Granfelt, R. 2014. Asunto vai rikoksettomuus ensin? Asumissosiaalisen työn tuella irti asunnottomuudesta ja rikollisuudesta. Teoksessa Linderborg, H., Suonio, M. & Lassila, T. (toim.) *Sosiaalinen tukitoimi rikosseuraamuslaitoksella*. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014, 255-272

Hietala, O. 2018. Sosiaalisen kuntoutuksen yhteiskehittämisessä osallisuus avautuu kaikille. Teoksessa Kostilainen, H. & Nieminen, A. (toim.) *Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmia ja mahdollisuuksia*. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja, Diak Työelämä 13. Helsinki: Diak Työelämä

A Home of Your Own - Housing First and ending homelessness in Finland. 2017. Helsinki: Y-Säätiö

Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta

Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3/2019. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta

Kylmä, J. & Juvakka, K. 2007. Laadullinen terveystutkimus. Helsinki: Edita Prima

Leamy, M., Bird, V., Le Boutillier, C., Williams, J. & Slade, M. 2011. Conceptual framework for personal recovery in mental health: systematic review and narrative synthesis. *The British Journal of Psychiatry* 6/2011, 445-452

Le Boutillier, C., Chevalier, A., Lawrence, V., Leamy, M., Bird, V., Macpherson, R., Williams, J. & Slade, M. 2015. Staff understanding of recovery-orientated mental health practice: a systematic review and narrative synthesis. *Implementation Science* 10/2015, artikkeli 87

Le Boutillier, C., Bird, V., Leamy, M., Davidson, L., Williams, J. & Slade, M. 2011. What Does Recovery Mean in Practice? A Qualitative Analysis of International Recovery-Oriented Practice Guidance. *Psychiatric services (Washington, D.C.)* 12/2011, 1470-1476

Leemann, L. & Hämäläinen, R.-M. 2016. Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. *Yhteiskuntapolitiikan lehti* 5/2016, 586-594

Lehtonen, L. & Salonen, J. 2008. Asunnottomuuden monet kasvot. Helsinki: Suomen Ympäristöministeriö

Nordling, E. 2018. Mitä toipumisorientaatio tarkoittaa mielenterveystyössä? *Duodecim* 11/2018, 1476-1483

Nordling, E., Järvinen, M. & Lähteenlahti, Y. 2015. Toipumisorientaatio hoidon ja kuntoutuksen viitekehyksenä. Teoksessa Partanen, A. ym. (toim.) Mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009-2015 - Miten tästä eteenpäin? Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinninlaitos

Raivio, H. & Karjalainen, J. 2013. Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Teoksessa Taina, E. (toim.) Osallisuus - oikeutta vai pakkoa? Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu

Raivio, M. & Raivio, J. 2020. Toipuva mieli. Jyväskylä: PS-kustannus

Roberts, G. & Boardman, J. 2014. Becoming a recovery-oriented practitioner. *Advances in psychiatric treatment*. 1/2018, 37-47

Shepherd, G., Boardman, J. & Slade, M. 2008. Making Recovery a Reality. Lontoo: Sainsbury Centre for Mental Health

Slade, M. 2013. 100 ways to support recovery. 2. painos. Lontoo: Rethink Mental Illness

Suonio, M. & Kuikka, U. 2012. Asunnottomien ja eri toimijoiden kertomuksia ja tulkintoja asunnottomuudesta. Teoksessa Forssén, K., Roivainen, I., Ylinen, S. & Heinonen, J. (toim.) Kohtaako sosiaalityö köyhyyden? Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja. Helsinki: Unipress

Särkelä-Kukko, M. 2014. Osallisuuden eriarvoisuus ja eriarvoistuminen. Teoksessa Jämsén, A. & Pyykkönen, A. (toim.) Osallisuuden jäljillä. Joensuu: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys

Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta - Näkökulmia kehittämisprosessiin, osallistamiseen ja tiedonantoon. 3. painos. Tampere: Tampereen Yliopisto-paino

Wahlbeck, k., Hietala, O., Kuosmanen L., McDaid, D., Mikkonen, J., Parkkonen, J., Reini, K., Salovuori, S. & Tourunen, J. 2018. Toimivat mielenterveys- ja päihdepalvelut. Valtioneuvoston selvitys ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 89/2017. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia

Waldemar, A., Arnfred, S., Petersen, L. & Korsbek, K. 2016. Recovery-Oriented Practice in Mental Health Inpatient Settings: A Literature Review. *Psychiatric Services* 6/2016, 596-602

Sähköiset

Asunto ensin 2020a. Tietoa asunnottomuudesta. Viitattu 13.10.2020. <https://asuntoensin.fi/tietoa/>

Asunto ensin 2020b. Ohjelmatyötä asunnottomuuden vähentämiseksi. Viitattu 12.10.2020. <https://asuntoensin.fi/ohjelma/historia/>

Asunnottomat 2020. 2021. ARA. Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus. Viitattu 21.5.2021. [https://www.ara.fi/fi-FI/Tietopankki/Tilastot_ja_selvitykset/Asunnottomuus/Asunnottomat_2020\(59753\)](https://www.ara.fi/fi-FI/Tietopankki/Tilastot_ja_selvitykset/Asunnottomuus/Asunnottomat_2020(59753))

Asumissosiaalisen työn malli maakunnille ja kumppaneille. 2019. Asunto ensin. Asunnottomuuden ennaltaehkäisyn toimenpideohjelma 2016-2019 (AUNE). <https://asuntoensin.fi/assets/files/2019/02/Asunnottomuusty%C3%B6n-malli-maakunnille-2019.pdf>

Flander, S., Järvinen, M. & Vesa, S. 2014. Hyvän oppaan jäljillä - Kirjallinen opas terveydenhoitajan työvälineenä raskausdiabeteksen sairastaneiden elintapaohjauksessa. Opinnäytetyö. Hoitotyön koulutusohjelma, Tampereen ammattikorkeakoulu. Tampere.
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:amk-2014111515704>

Kansallinen sosiaalisen suojelun ja osallisuuden strategiaraportti vuosille 2008-2010. 2008. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2008:38. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Viitattu 2.12.2020. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201504226578>

Laki asuinhuoneiston vuokrauksesta 1995/481. Viitattu 4.12.2020. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950481>

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 2000/812. Viitattu 4.12.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812>

Lakisosiaalihuollon ammattihenkilöistä 817/2015. Viitattu 10.11.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150817>

Laki yksityisistä sosiaalipalveluista 922/2011. Viitattu 4.12.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2011/20110922>

Leemann, L., Kuusio, H. & Hämäläinen, R.-M. 2015. Sosiaalinen osallisuus. Sosiaalisen osallisuuden edistämisen koordinaatiohanke (Sokra). Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Viitattu 1.12.2020. https://thl.fi/documents/966696/3775621/Tietopaketti_Sosiaalinen_Osallisuus.pdf/4bc56a65-8eb2-41c3-87b8-0cd963a2c600

Mielenterveyden keskusliitto 2020. Recovery - toipumisorientaatio mielenterveyspalveluissa. Viitattu 12.10.2020. <https://www.mtkl.fi/toimintamme/hankkeet/recovery/>

Päihdehuotolaki 1986/41. Viitattu 4.12.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860041>

Sosiaalihuoltolaki 2014/1301. Viitattu 21.5.2021. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301>

Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma KASTE 2012-2015. 2012. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1/2012. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. Viitattu 2.12.2020. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3328-6>

Sosiaali- ja terveysministeriö 2020. Asumisen turvaaminen. Viitattu 20.10.2020. <https://stm.fi/asumisen-turvaaminen>

Suomen perustuslaki 1999/731. Viitattu 4.12.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Tietosuojavaltuutetun toimisto 2020. Milloin henkilötietoja saa käsitellä? Viitattu 3.11.2020. <https://tietosuoja.fi/kasittelyperusteet>

Tietovirasto 2020. KvaliMOTV - 7.3.4 Teemoittelu. Viitattu 11.1.2021.

https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_3_4.html

Vantaan kaupunki 2021. Asunnottomuus ja asumisen tuki aikuisten ja perheiden sosiaalipalveluissa. Viitattu 21.5.2021. https://www.vantaa.fi/terveys-_ja_sosiaalipalvelut/sosiaalinen_tuki_ja_toimeentulo/asumisen_tuki

Yletyinen, H. 2020. ”Eihän sitä yksin pärjää” - Kallion D-aseman merkitys kävijöidensä osallisuudelle. Pro gradu -tutkielma. Teologinen tiedekunta, Helsingin yliopisto. Helsinki.
<http://hdl.handle.net/10138/316617>

Julkaisemattomat

Järvinen, M. 2020. Toipumisorientaatio asumispalveluiden viitekehyksenä. Viitattu 2.12.2020.
<https://docplayer.fi/182614325-Toipumisorientaatio-asumispalveluiden-viitekehyksena-matti-jarvinen-psykososiaalisten-palvelujen-paallikko-porin-perusturva.html>

Tuomisto, H. 2021a. Johtava sosiaalityöntekijän henkilökohtainen tiedonanto sähköpostitse. 26.2.2021. Vantaan kaupunki. Vantaa.

Tuomisto, H. 2021b. Asumisen sosiaalityö. Asumisen sosiaalityön toiminnan esittelymateriaali 20.1.2021. Vantaan kaupunki. Vantaa.

Kuviot

Kuvio 1: Henkilökohtaisen toipumisen viisi prosessia (Nordling 2018, 1478)	13
Kuvio 2: Toipumisorientoituneen palvelujärjestelmän yleispiirteet (Le Boutillier ym. 2011) .	16
Kuvio 3: Asunnottomuus Suomessa 1987-2020 (Asunnottomat 2020, kansilehti)	21
Kuvio 4: Kehittämisprosessin spiraalimalli	26
Kuvio 5: Oppaan sisällön kokoaminen	32
Kuvio 6: Haastatteluaineiston teemoittelu	33

Liitteet

Liite 1: Itsereflektointilomake opinnäytetyön arvioinnissa	53
Liite 2: Arviointilomake työntekijöille.....	54
Liite 3: Teemahaastattelun runko.....	57
Liite 4: Saatekirje	58
Liite 5: Suostumuslomake	59
Liite 6: Haastatteluaineiston analyysi	60
Liite 7: Tutkimuslupa	63
Liite 8: Ennakkomateriaali haastatteluun osallistuneille	66
Liite 9: Toipumisorientoitunut työote asiakastyössä -opas	69

Liite 1: Itsereflektointilomake opinnäytetyön arvioinnissa

Itsereflektointi

Oppaan työprosessin arviointi

Itsearviointi oppaan suunnitteluvaiheesta

- Miksi valitsin työksi oppaan?
- Millä tavoilla suunnittelin opasta?
- Millaista aineistoa olen käyttänyt suunnittelussa?
- Millaisia tiedon hankinta tapoja olen hyödyntänyt oppaan tekemisessä?

Itsearviointi oppaan tuottamisesta

- Millä tavoin valitsin oppaan sisällön?
- Millä tavoin kokosin oppaan sisällön?
- Miten suunnittelin ja toteutuin oppaan visuaalisen ilmeen?

Lopullisen oppaan arviointi

- Arvioi oppaan sisällön toimivuutta suhteessa oppaan tarkoitukseen
- Onko opas käytännönläheinen ja selkeä?
- Miten opas toimii mielestäsi käytännön työssä?
- Tukeeko opas työntekijöiden työtettä toipumisorientoituneeseen suuntaan?
- Mitkä asiat koen oppaassa erityisen onnistuneeksi?
- Mitä oppaassa voisi vielä kehittää?

Liite 2: Arviointilomake työntekijöille

**Palautekysely Toipumisorientoitunut työote asiakastyössä
-oppaasta**

Vastaa väittämiin asteikolla 1-5

- 1 = Täysin eri mieltä
2 = Jokseenkin eri mieltä
3 = Ei samaa eikä eri mieltä
4 = Jokseenkin samaa mieltä
5 = Täysin samaa mieltä

Lopussa avoimet kysymykset, joihin voit vastata haluamallasi laajuudella.

1. Opas on selkeä ja sitä on helppo lukea

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

2. Opas on visuaalisesti miellyttävä ja toimiva

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

3. Oppaan sisältö on käytännönläheistä

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

4. Opas sisältää oleellista tietoa toipumisorientaation teoriasta

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

5. Opas sisältää hyödyllisiä ohjeita ja neuvoja toipumisorientoituneen työotteen käyttöön

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

6. Opas antaa työkaluja itsereflektointiin

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

7. Pystyn käyttämään opasta työni tukena ja työkaluna

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

8. Oppaan sisältö tukee minua työotteeni kehittämisessä asiakastyössä

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

9. Uskon käyttäväni opasta jatkossa säännöllisesti työssäni

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

10. Opas edistää toipumisorientaation juurruttamista yksikön asiakastyöhön

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

11. Opas soveltuu toipumisorientaatiokoulutusten ja uusien työntekijöiden perehdytyksen tueksi

	1	2	3	4	5
	☐	☐	☐	☐	☐

12. Kerro halutessasi vastauksiesi perusteluista

13. Kerro halutessasi muita kommentteja, palautetta tai jatkokehittämisideoita

Liite 3: Teemahaastattelun runko

Toipumisorientaation viitekehyksen mukainen työskentelyote käytännön asiakastyössä

Haastattelun lähtökohtana se, että työntekijän tarkoituksena on edistää asiakkaan henkilökohtaisia toipumisen prosesseja. Haastattelu rakentuu näiden prosessien ympärille.

1. Henkilökohtaisen toipumisen viisi prosessia: Toivo ja optimismi, yhteys/kumppanuus, identiteetti, elämän tarkoitus ja voimaantuminen. Jokainen prosessi otetaan keskusteluun ja pohditaan seuraavia asioita:
 - a. Miten työntekijänä voin edistää kyseistä prosessia asiakkaan toipumisessa?
 - b. Pohdinnassa huomioitavaa erilaiset asiakastilanteet: asiakastapaaminen toimistolla, kotikäynti, puhelu, etätapaaminen, muut asiakastilanteet
 - c. Miten prosessin edistäminen näkyy muussa asiakastyössä kuin asiakkaan kanssa vuorovaikutuksessa ollessa (kirjaaminen, metatyö, suunnitelmat)?
 - d. Mitkä tekijät voivat estää omassa työskentelyotteessasi prosessin edistämistä?
2. Toipumisorientaation juurruttaminen omaan työhön
 - a. Toiveita oppaan sisältöön?
 - b. Millaiset itsereflektoinnin työkalut voisivat olla hyödyllisiä?
 - c. Miten jatkaa tästä tulevaisuudessa ja jatkokehittää eteenpäin?

Liite 4: Saatekirje

Saatekirje ryhmähaastatteluun osallistuville

Hyvät vastaanottajat,

Opiskelen Laurea-ammattikorkeakoulussa sosionomin tutkintoon johtavassa koulutuksessa ja teen opinnäytetyötäni kevään 2021 aikana. Opinnäytetyön tarkoituksena on suunnitella, tuottaa ja arvioida työntekijöille opas toipumisorientaation mukaisesta työotteesta Vantaan kaupungin asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön asiakastyöhön. Opinnäytetyön tavoitteena on luoda opas, joka on laadukas, selkeä, käytännönläheinen ja käyttäjäystävällinen. Lisäksi opinnäytetyön toisena tavoitteena on kehittää Vantaan kaupungin asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön asiakastyötä. Opinnäytetyö tehdään yhteistyössä Vantaan kaupungin asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön kanssa.

Opinnäytetyö toteutetaan tutkimuksellisenä kehittämistoimintana ja oppaan sisältö rakentuu aikaisemmista tutkimuksista, teoriakirjallisuudesta sekä asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen työntekijöiden haastattelusta. Haastattelun tarkoituksena on tuottaa tietoa työntekijöiden näkemyksistä ja ideoista toipumisorientaation mukaisen työskentelyotteen käyttämisestä asiakastyössä. Lisäksi haastattelun tarkoitus on kerätä työntekijöiden toiveita yleisesti oppaan sisällöstä.

Haastattelu toteutetaan ryhmämuotoisena ja se järjestetään maaliskuu- tai huhtikuun aikana etätapaamisena Teams-sovelluksen välityksellä. Haastatteluun osallistuu viisi asumisen sosiaalityön ja sosiaalisen kuntoutuksen yksikön työntekijää. Aikaa haastatteluun on varattu kaksi tuntia. Haastatteluun osallistuville lähetetään ennen haastattelua ennakkomateriaali, joka toivotaan luettavaksi ennen haastatteluun osallistumista. Ennakkomateriaalin lukemiseen kuluu aikaa noin 30 minuuttia. Ryhmähaastattelu nauhoitetaan ja tallennetaan Teams-sovelluksen välityksellä. Haastattelun tallenne tuhoetaan heti, kun niistä saatava aineisto on analysoitu. Haastattelutallenteet säilytetään opinnäytetyöprosessin ajan huolellisesti siten, ettei ulkopuolisilla henkilöillä ole siihen pääsyä.

Tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista ja osallistuminen voidaan keskeyttää missä tahansa tutkimuksen vaiheessa ilmoittamalla siitä tutkimuksen tekijöille. Haastatteluista saatavia tietoja käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti ja anonymisti siten, ettei vastauksista voida yksilöidä haastatteluun osallistuneiden henkilöiden tunnistamiseksi. Haastatteluun osallistuvien henkilötietoja ei kerätä eikä niistä synny henkilörekisteriä.

Mikäli teillä herää kysyttävää tai haluatte keskustella opinnäytetyöstä kanssani, ottakaa rohkeasti yhteyttä.

Kiitos osallistumisestanne!

Paula Ristolainen

paula.ristolainen@student.laurea.fi

Liite 5: Suostumuslomake

Suostumuslomake

Annan suostumukseni siihen, että Laurea-ammattikorkeakoulun sosionomiopiskelija Paula Ristolainen haastattelee minua Teams-sovelluksen välityksellä sekä haastattelu nauhoitetaan ja tallennetaan. Tutkijalla on lupa käyttää haastattelussa tuottamaani aineistoa opinnäytetyössään. Minulla on oikeus milloin tahansa tutkimuksen aikana ja syytä ilmoittamatta keskeyttää tutkimukseen osallistuminen.

Minulle on luvattu, että tallenteet hävitetään opinnäytetyön valmistuttua. Olen saanut haastatteluun osallistuville lähetetyn tiedotteen, jossa on riittävät tiedot tutkimuksesta ja minusta kerättyjen tietojen käsittelystä niin, että henkilötietojani ei kerätä, ei myöskään epäsuoria tunnisteita, joista minut voitaisiin tunnistaa. Allekirjoituksella vahvistan, että olen ymmärtänyt saamani tiedot ja haluan osallistua tutkimukseen sekä haastattelutallennettani voi käyttää kyseisen opinnäytetyön aineistona.

Paikka ja aika _____

Allekirjoitus _____

Nimenselvennys _____

Suostumuksen vastaanottajan allekirjoitus ja nimenselvennys

Paula Ristolainen

Liite 6: Haastatteluaineiston analyysi

IDENTITEETIN PROSESSI		
Olemassa olevan teoriapohjan kanssa linjassa:	Kokemukseen perustuvat käytännön ohjeet:	Prosessia estävät tekijät:
Kannustaminen ja positiivinen palaute	Toipumisen prosesseista ja realiteeteista tiedon antaminen	Työntekijä päättää millainen asiakas tulisi olla
Vahvuuksien, taitojen ja voimavarojen löytäminen	Keskustelua minäkuvaan muutoksista elämän eri vaiheiden aikana	Asiakkaan painostaminen puhumaan identiteettiin liittyvistä asioista
Muiden sosiaalisten roolien vahvistaminen	Sanoittaa asiakkaalle, ettei sairaus määrittele esim. tätä vanhempana	Asiakkaan painostaminen kouluttautumaan
Vertaisuuden kokemusten luominen	Vahvistaa sellaista käytöstä, joka edistää yhteiskuntaan asettumista esim. asiallinen virastoasiointi	Työntekijän asettuminen asiakkaan yläpuolelle
Asiakkaan omien arvojen korostaminen	Aloittaa identiteetin prosessissa tukeminen heti eikä vasta päihteiden käytön loputtua Sairauden stigma voidaan voittaa vaikka asiakas säilyttäisi sairaan identiteetin läpi elämänsä	Stigman vahvistaminen: esim. asiakkaasta puhuminen narkkarina alkoholistina, vankina jne.

YHTEYDEN PROSESSI		
Olemassa olevan teoriapohjan kanssa linjassa:	Kokemukseen perustuvat käytännön ohjeet:	Prosessia estävät tekijät:
Oman vuorovaikutuksen mukauttaminen asiakkaan vuorovaikutuksen mukaisesti	Korostaa palveluiden vapaaehtoisuutta eikä asiakasta aiota tai voida pakottaa mihinkään	Yhteisön ja osallisuuden merkityksen unohtaminen työskentelyssä
Vaikutusmahdollisuuksien antaminen	Sanoittaa asiakkaalle työntekijän halua kuunnella eikä määräillä	Ei yritä tuoda itseään lähemmäksi asiakasta
Myötätunnon osoittaminen	Huumorin käyttö vuorovaikutuksessa	Työntekijä ei hyväksy asiakkaan arvoja
Asiakkaan tapaaminen tämän omassa ympäristössä	Kertoa itsestään jotain persoonana (esim. harrastuksista)	Kirjaaminen tietokoneelle tapaamisaikana
Vertaistuki- ja kokemusasiantuntijapalveluiden mahdollistaminen ja niihin ohjaaminen	Oman vaatetuksen huomioiminen (esim. ei puku päällä tapaamiselle)	Työntekijä ei anna itsestään mitään persoonana ja toimii vuorovaikutuksessa robottimaisesti
Vertaisuuden kokemusten luominen esim. aikaisempien asiakkaiden toipumistarinoilla	Kotoisan ympäristön luominen esim. tarjoamalla kahvia tapaamisella	

TOIVON JA OPTIMISMIN PROSESSI		
Olemassa olevan teoriapohjan kanssa linjassa:	Kokemukseen perustuvat käytännön ohjeet:	Prosessia estävät tekijät:
Aito kiinnostus asiakkaan toiveista ja tilanteesta sekä aito halu auttaa asiakasta	Kertoa rehellisesti mitkä ovat realistisia vaihtoehtoja eikä luoda valheellista toivoa; ei luvata jotain mitä ei voida pitää	Asiakkaan ”jyrääminen” keskusteluissa
Uskon luominen ja kannustaminen tavoitteiden saavuttamisessa	Varmistaa, että asiakkaan kanssa asetetut työskentelyn tavoitteet ovat realistisia eikä asiakas aseta itselleen liiallisia odotuksia	Työntekijän kyynistyminen ja uskon loppuminen asiakkaan mahdollisuuksiin toipua
Vertaisuuden kokemusten luominen	Tavoitteiden pilkkominen osa- ja välitavoitteiksi	Työntekijän ennakkoluulot asiakasta kohtaan
Onnistumisten, kehittymisen ja tavoitteiden saavuttamisten sanoittaminen	Keskittyä ensisijaisesti välitavoitteisiin ja tarkistaa säännöllisesti ovatko ne edelleen oikeasuhtaisia	
Tulevaisuudesta puhuminen optimistisesti	Sanoittaa onnistumisia silloinkin, kun tavoitteita ei ole saavutettu tai takapakkien sattuessa	
Aidon välittämisen osoittaminen empatialla ja nonverbaalisissa eleillä	Tukea motivaatiossa ja ymmärtää mistä asiakkaan motivaatio syntyy	
Vastoinikäymisten ja takapakkien käsittely asiakkaan kanssa		

ELÄMÄN TARKOITUKSEN PROSESSI		
Olemassa olevan teoriapohjan kanssa linjassa:	Kokemukseen perustuvat käytännön ohjeet:	Prosessia estävät tekijät:
Mahdollistaa hyvä elämä sairauden tuomista rajoitteista huolimatta	Kuunnella arkisista keskusteluista asiakkaan näkemyksiä omasta elämästä ja mikä hänelle on tärkeää → tarttua niihin ja tuoda tarkempaan keskusteluun	Asiakkaan syyllistäminen tämän valinnoista tai ”virheistä”
Työntekijän ymmärrys siitä, että asiakkaalla on oikeus elää oman näköistään elämää eikä työntekijä voi päättää esim. päihteiden käytöstä	Muistaa erityisesti verkostotapaamisissa kysyä asiakkaan mielipide ja varmistaa, että asiakkaan ääni tulee kuuluviin	Työntekijän arvot alkavat arvottaa asiakkaan arvoja
Asiakkaan arvomaailman ja näkemysten kuuntelu	Kannustaa ja opettaa asiakasta ilmaisemaan mielipiteensä myös muualla asioidessa	Kykenemättömyys ymmärtämään erilaisia näkemyksiä elämästä
Virheiden ymmärtäminen ja hyväksyminen osana elämää	Hyvinvointimittarin käyttö asiakkaan näkemysten kartoittamisessa	
Niiden osa-alueiden löytäminen, joita asiakas haluaa vahvistaa sekä niiden, jotka kokee haitallisiksi	Kannustaa asiakasta haluamaan asioita elämältä ja menemään niitä kohti sekä sanoittaa asiakkaan ansaitsevan ne	
Korostaa työskentelyssä asiakkaalle merkityksellisiä asioita	Keskustella asiakkaan ja työntekijöiden arvojen ristiriidoista	
Ymmärtää asiakkaan aromaailma, tarpeet, lähtökohdat ja päämäärät	Pyrkiä ymmärtämään asiakkaan arvoja ja valintoja kysymällä minkä takia näet/koet näin? Oletko miettinyt onko tälle jotain vaihtoehtoja?	
Ymmärtää asiakkaan mahdollinen hengellisyys		

VOIMAANTUMISEN PROSESSI		
Olemassa olevan teoriapohjan kanssa linjassa:	Kokemukseen perustuvat käytännön ohjeet:	Prosessia estävät tekijät:
Tiedon antaminen valintojen ja tekojen seurauksista sekä mahdollisuuksista	Passivoitumisen ehkäiseminen asumisyksikössä huomioimalla mitä asiakas pystyy tekemään itse ja kannustamalla siihen	Epäluottamus asiakkaan kykyihin ja niiden väheksyminen
Konkreettinen auttaminen asioiden hoitamisessa, muttei tehdä puolesta → tavoitteena oppia itsenäisesti hoitamaan	Sanoittaa, että ylipäättään palveluihin hakeutuminen ja avun vastaanottaminen on jo voimavara itsessään	Asiakkaan painostaminen hoitamaan asioita, joihin toimintakyky ei vielä riitä
Tukeminen niissä asioissa, joissa asiakas kokee tarvitsevansa tukea	Asiakkaan ulkoistaessa esim. retkahduksen työntekijän syyksi, voidaan: - keskustelemalla tapahtuneen juurisyistä - työntekijän, asiakkaan ja yhteiskunnan vastuusta tapahtuneessa - ohjata keskustelua ratkaisuihin eikä syyllisten etsimiseen	Asioiden hoitaminen asiakkaan puolesta
Toimintakyvyn kartoittaminen; mihin asiakas pystyy itse ja mihin tarvitsee tukea		Kaiken vastuun heittäminen asiakkaalle
Huomioida asiakas kokonaisvaltaisesti (kokemukset, toiveet, tarpeet, esteet ja huonot kokemukset)		Yhteyden puuttuminen ja asiakas ei tule kuulluksi
Onnistumisten, voimavarojen ja vahvuuksien korostaminen		Työskentelylle ei saada laadittua yhteisiä tavoitteita

Toiveet ja ajatukset oppaan sisällöstä
Käytännöllisiä toimintaohjeita
Kannustaa itsereflektioon ja itsensä kehittämiseen
Tietoa toipumisorientaation historiasta
Vaaranpaikat/sudenkukat -osio
Visuaalisesti miellyttävä
Erikseen teoria ja ohjeet-osio
Yhdelle aukeamalle aina kunkin aihepiirin vinkit/ohjeet
Tarkistuslistat omalle työskentelylle, jotta voi pohtia ”toiminko näin?”
Ohjeista haastavia tapaamisia varten ja työkaluja itsereflektioon tällaisten tapaamisten jälkeen

Liite 7: Tutkimuslupa

Vantaa

Viranhaltijapäätös

§ 18/2021

sivu 2 (3)

18.02.2021

VD/612/13.00.00/2021

Sosiaali- ja terveystoimi / perhe- ja sosiaalipalvelut
Perhe- ja sosiaalipalvelujen johtaja va. Varis Mirja

Allekirjoitus

Nimen selvennys Varis Mirja

Virka-asema Perhe- ja sosiaalipalvelujen johtaja va.

Allekirjoitettu sähköisesti asianhallintajärjestelmässä

Täytäntöönpano: hakija
Hanna Tuomisto
Minna Ryhänen
Liisa Örrä

Tämä päätöspöytäkirja on yleisesti nähtävänä

Aika: 24.2.2021

Paikka: Vantaan kaupungin internetsivuilla paatokset.vantaa.fi

Oikaisuvaatimusohjeet

Tähän päätökseen tyytymätön voi tehdä kirjallisen oikaisuvaatimuksen.

Oikaisuvaatimuksen saa tehdä se, johon päätös on kohdistettu tai jonka oikeuteen, velvollisuuteen tai etuun päätös välittömästi vaikuttaa (asianosainen) sekä kunnan jäsen.

Oikaisuvaatimus tehdään Vantaan sosiaali- ja terveyslautakunnalle, postiosoite: Vantaan kaupunki, Kirjaamo, PL 1100, 01030 Vantaan kaupunki tai sähköpostitse osoitteella: kirjaamo@vantaa.fi

Oikaisuvaatimus on tehtävä 14 päivän kuluessa päätöksen tiedoksisaannista. Kunnan jäsenen katsotaan saaneen päätöksestä tiedon 7 päivän kuluttua siitä, kun pöytäkirja on nähtävänä yleisessä tietoverkossa. Asianosaisen katsotaan saaneen päätöksestä tiedon, jollei muuta näytetä, 7 päivän kuluttua kirjeen lähettämisestä, saantitodistuksen osoittamana aikana tai erilliseen tiedoksiantotodistukseen merkittynä aikana taikka kolmantena päivänä sähköisen viestin lähettämisestä. Oikaisuvaatimuksesta on käytävä ilmi vaatimus perusteineen ja se on oikaisuvaatimuksen tekijän allekirjoitettava.

Sähköistä asiakirjaa ei tarvitse täydentää allekirjoituksella, jos asiakirjassa on tiedot lähettäjästä eikä asiakirjan alkuperäisyyttä tai eheyttä ole syytä epäillä.

ALLEKIRJOITETTU SÄHKÖISESTI / UNDERTECKNAT ELEKTRONISKT 18.02.2021 11:40
Varis Mirja, Perhepalvelujenjohtaja

18.02.2021

VD/612/13.00.00/2021

Sosiaali- ja terveystoimi / perhe- ja sosiaalipalvelut
Perhe- ja sosiaalipalvelujen johtaja va. Varis Mirja

Tutkimuslupa / Opas toipumisorientaation viitekehyksen mukaiseen työotteeseen asiakastyössä / Ristolainen Paula

Opinnäytetyön (Sosionomi AMK) tarkoituksena on suunnitella, tuottaa ja arvioida työntekijöille opas toipumisorientaation mukaisesta työotteesta Vantaan kaupungin asumispalveluiden avopalveluiden asiakastyöhön. Toisena tavoitteena on kehittää Vantaan kaupungin asumispalveluiden asiakastyötä.

Opinnäytetyö on muodoltaan tutkimuksellista kehittämistoimintaa, jonka konkreettinen tuotos opas on. Tiedonkeruun menetelmänä käytetään haastattelua, joka toteutetaan ryhmämuotoisena teemahaastatteluna. Opinnäytetyötä varten haastatellaan neljää asumispalveluiden työntekijää. Haastattelu toteutetaan helmi- huhtikuussa 2021. Opinnäytetyön on arvioitu valmistuvan 31.5.2021 mennessä. Mikäli tutkimuksen valmistuminen viivästyy, tulee siitä ilmoittaa sähköpostitse osoitteeseen: kirjaamo@vantaa.fi.

Tutkimussuunnitelma on toimitettu erillisenä liitteenä. Tehdyn arvion mukaan tutkimussuunnitelmassa ja sen liiteasiakirjoissa käy riittävästi ilmi hyvä tutkimuskäytäntö.

Aikuisten ja nuorten sosiaalipalvelujen palvelupäällikkö vs. Minna Ryhänen puoltaa tutkimuksen toteuttamista.

Tutkimusta on käsitelty tutkimuksen koordinaatioryhmässä.

Tutkimuksen toteuttamisessa edellytetään hyvää tutkimuskäytäntöä. Tutkija on sitoutunut siihen, ettei käytä saamia tietoja tutkittavan tai hänen läheistensä vahingoksi tai halventamiseksi tai sellaisten etujen loukkaamiseksi, joiden suojaksi on säädetty salassapitovelvollisuus ja tietosuojasäännöksiä eikä luovuta kerättyjä tietoja muuhun tarkoitukseen kuin mihin tutkimuslupa on myönnetty. Tutkija sitoutuu myös noudattamaan tutkimuseettisiä periaatteita sekä Vantaan sosiaali- ja terveystoimessa määriteltyjä [tutkimuksen toteutusehtoja](#).

Tutkimuksen valmistuttua tutkimusraportti tulee toimittaa Vantaan sosiaali- ja terveystoimen käyttöön sähköpostitse pdf-versiona kirjaamoon, kirjaamo@vantaa.fi. Tutkija ilmoittaa samalla rekisteriaineiston hävittämisestä. Tutkimuksen tulosten mahdollisesta esittelystä on sovittava erikseen yhteyshenkilön kanssa.

Tutkimuksen yhteyshenkilönä toimii johtava sosiaalityöntekijä Hanna Tuomisto, hanna.tuomisto@vantaa.fi. Lisätietoa antaa valmistelija Hanna Nummelin-Niemi, hanna.nummelin-niemi@vantaa.fi.

Vantaan kaupungin hallintosäännön 2 luvun 8 § mukaan palvelualuejohtaja päättää palvelualueella koskevista tutkimusluvista.

Päätös:

Päätän myöntää tutkimusluvan tutkimukselle "Opas toipumisorientaation mukaisen viitekehyksen mukaiseen työotteeseen asiakastyössä".

ALLEKIRJOTETTU SÄHKÖISESTÄ VANTAAN VIRANHALTIJAPÄÄTÖKSESTÄ 18.02.2021 11:40
Varis Mirja, Perhepalvelujen johtaja

Vantaa

Viranhaltijapäätös

§ 18/2021

sivu 3 (3)

18.02.2021

VD/612/13.00.00/2021

Sosiaali- ja terveystoimi / perhe- ja sosiaalipalvelut
Perhe- ja sosiaalipalvelujen johtaja va. Varis Mirja

Sähköinen viesti katsotaan saapuneeksi viranomaiselle silloin, kun se on viranomaisen käytettävissä vastaanottolaitteessa tai tietojärjestelmässä siten, että viestiä voidaan käsitellä.

Oikaisuvaatimus on toimitettava oikaisuvaatimusviranomaiselle ennen oikaisuvaatimusajan päättymistä.

Oikaisuvaatimus toimitetaan aina omalla vastuulla.

Liite 8: Ennakkomateriaali haastatteluun osallistuneille

Toipumisorientaation lähtökohdat ja periaatteet

Toipumisorientaatio on **ajattelun ja toiminnan viitekehys**, joka koostuu monesta eri taustateoriasta. Toipumisorientaatiota on alettu käyttämään vähitellen viitekehysenä yhä useammissa maissa mielenterveyspalveluiden järjestämiseen ja toteuttamiseen.

Historia

Toipumisorientaation käsite juontuu englanninkielisestä käsitteestä ”recovery”. Recovery-käsitteen juuret ovat 1960-70 -luvulla Yhdysvalloista lähteneestä kansalaisliikkeestä, joka kritisoi aikansa mielenterveyspalveluita ja psyykkisesti sairaiden heikkoa asemaa yhteiskunnassa. Toipumisorientaation käsite lähti leviämään laajasti 1990-luvulla, jolloin esitettiin, että kaikki mielenterveyspalvelut tulisi tulevaisuudessa organisoida toipumisen näkökulman mukaisesti. Toipumisorientaation käsite rantautui Suomeen 2010-luvulla, jolloin se tuli osaksi kansallista mielenterveys- ja päihdesuunnitelmaa vuosina 2009-2015. Suomessa käsite on lähtenyt yleistymään vuodesta 2018 alkaen, kun STM alkoi rahoittamaan kansallista hanketta toipumisorientaatiosta.

Toipumisen käsite toipumisorientaatiossa

Toipumista voidaan tarkastella kolmesta eri näkökulmasta: kliininen toipuminen, toipuminen palveluiden ja organisaatioiden näkökulmasta sekä henkilökohtainen toipuminen. Perinteisenä toipumisena psyykkisistä sairauksista on mielletty toipuminen kliinisesti sekä palveluiden ja organisaation näkökulmasta. **Kliinisessä toipumisessa** toipuminen nähdään ensisijaisesti psykiatrisesta näkökulmasta ja siinä toipumisen mittarina toimivat asiakkaan oireiden määrä, todellisuudentajun tila, kyvyt arjesta selviytymiseen ja kuinka kauan asiakas on ollut ilman ns. takaiskuja.

Toipuminen palveluiden ja organisaation näkökulmasta tarkoittaa toipumisen määrittelyä hallinnollisten ja taloudellisten päämäärien kautta. Palvelu- ja organisaatio-orientoitunutta toipumista pidetään keinona vähentää kustannuksia ja tämän toipumisen näkökulman mittareina toimivat palveluista pois siirtyminen sekä palveluiden saatavuus.

Toipumisorientaation viitekehysten mukaista toipumista edustaa **henkilökohtaisen toipumisen** näkökulma. Henkilökohtaista toipumista voidaan kuvailla syvänä ja ainutlaatuisena henkilökohtaisena prosessina, jossa ihmisen asenteet, arvot, tunteet, tavoitteet, taidot ja roolit muuttuvat. Tämän näkökulman mukaan henkilökohtaisen toipumisen prosessissa ihmisen on

mahdollista elää tyydytystä tuovaa, toiveikasta ja osallistavaa elämää sairauden tuomista rajoitteista huolimatta.

Toipumisorientaation viitekehyksen tärkeimpiä periaatteita

- Toipuminen on matka, ei päämäärä
- Toipuminen ei tarkoita kliinistä toipumista; ihmisen toipumista ei määrittele oireet tai lääkitys
- Toipuminen on ainutlaatuinen ja yksilöllinen prosessi, joka ei etene lineaarisesti taikka ilman takaiskuja
- Toipuminen ei ole parantumista ja toipuminen voi tapahtua ilman ammattiapua
- Toipumisessa korostuu ihmisen oma käsitys mielekkästä elämästä
- Nähdään ihminen kokonaisuutena ja yksilönä; otetaan huomioon asiakkaan kokonaistilanne ja työote sekä palvelut räätälöidään yksilöllisesti
- Korostetaan ihmisen aktiivisuutta ja vastuuta omassa toipumisessa; ihminen osallistuu oman hoidon ja palveluiden suunnitteluun sekä kehittämiseen
- Toipumisen tavoitteena on, että ihminen löytää tai uudelleen rakentaa oman positiivisen identiteettinsä sairauden stigman alta
- Kumppanuussuhde asiakkaaseen; työntekijä on ensisijaisesti mentori tai valmentaja
- Osallisuuden kokemuksen vahvistaminen omassa yhteisössä ja yhteiskunnassa

Henkilökohtaisen toipumisen viisi prosessia

Henkilökohtainen toipuminen rakentuu viidestä toipumisen prosessista, jotka on kehitelty systemaattisen kirjallisuuskatsauksen pohjalta. Nämä viisi prosessia on määritelty seuraavasti: **yhteys, toivo ja optimismi, identiteetti, elämän tarkoitus sekä voimaantuminen.**

Opinnäytetyössäni katson näiden viiden henkilökohtaisen toipumisen prosessin edistämisen olevan **avainasemassa toipumisorientoituneessa työotteessa**. Haastattelussa keskitytään siis näihin viiteen prosessiin ja tarkoituksena on keskustella, ideoida ja jakaa kokemuksia siitä miten työntekijä voi edistää asiakasta näissä viidessä prosessissa käytännön tasolla asiakastyössä.

Seuraavalla sivulla on kuvio henkilökohtaisen toipumisen viidestä prosessista, jossa tarkemmin prosessien sisällöstä sekä niiden edistämisen keinoista. Tämän kaavion voitte pitää itsellenne näkyvillä haastattelun aikana ns. muistilappuna.

Identiteetti

Positiivinen näkemys itsestä
Sairauden stigman voittaminen

Keskittyminen voimavaroihin ja positiivisiin piirteisiin eikä kliinisiin oireisiin ja vammoihin
Edistää minäkuvan löytämistä tai uudelleen rakentamista stigman alta

Elämän tarkoitus

Psyykkiseen sairauteen liittyvät merkitykset
Hengellisyys
Elämän laatu ja mielekäs elämä
Sosiaaliset roolit ja päämäärät
Elämän kulun uudelleen määrittely

Individualistisuus ja holistinen näkemys: ottaa huomioon asiakkaan näkemys hyvästä elämästä sekä asiakkaan arvomaailma ja yksilölliset tarpeet, tavoitteet ja olosuhteet

Toivo ja optimismi

Usko toipumiseen
Motivaatio muutokseen
Toivoa herättävät suhteet
Myönteinen ajattelu
Onnistumisen halu
Unelmat ja toiveet

Toivon ylläpito
Kannustaminen tavoitteiden saavuttamiseksi
Aito välittäminen

Kumppanuus

Vertaistuki
Sukulaisuussuhteet
Muiden antama tuki
Yhteisöön kuuluminen

Työntekijän ja asiakkaan tasavertainen kumppanuussuhde
Vertaistuki- ja kokemusasiantuntijatoiminnan hyödyntäminen

Voimaantu- minen

Henkilökohtainen vastuunotto
Elämänhallinta
Keskittyminen vahvuuksiin

Voimavarakeskeisyys
Osallisuuden lisääminen
Self-management taitojen edistäminen

Liite 9: Toipumisorientoitunut työote asiakastyössä -opas

Opas löytyy sähköisessä muodossa Vantaan kaupungin internetsivuilta:

https://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaaw-wwstructure/157855_toipumisorientaatio_opas_web.pdf

Sekä lisäksi opas on julkaistu Theseuksien sähköisessä tietokannassa tämän opinnäytetyön liitetiedostona.